

MİLLİYETÇİLİĞİN MÜPHEMLİĞİ: MİLLİYETÇİLİK NEDİR?

Temuçin F. ERTAN*
Orhan ÖRS**

ÖZ

Düşünsel gelişimiyle eylemsel yönü neredeyse paralel olan milliyetçiliğin, anlamı ve tanımı üzerine çok sayıda düşünür, sosyal bilimci ve siyasetçi kafa yormuş ve fikri telakkileriyle kavrama katkı sağlamıştır. Milliyetçilik ile ilgili hemen her katkı, söz konusu düşüncenin gelişimini olumlu yönde etkilediği gibi, zaman içerisinde bir müphemliğin de oluşmasını önleyememiştir. Milliyetçiliğin müphemliği, hem kendi tarihsel serencamının bir parçası hem de kendi dışında dünyada gelişen diğer teori ve pratiklerin bir sonucudur. Milliyetçiliğin tarihsel gelişim sürecinde, millet, etnisite, ırk ve din gibi akraba ya da hısım kavramlar da ona yol arkadaşlığı etmişlerdir. Bu süreçte modernist, ilkçi, etnik-simgeci ve daimici kuramları üreten düşünürler milliyetçiliğe katkı sunmuşlardır. Sonuçta tarihsel süreçteki yol arkadaşları ve kuramlarının etkisiyle milliyetçilik, bir yandan düşünsel açıdan zenginleşirken, diğer yandan daha da müphem bir vaziyete bürünmüştür.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Müphemlik, Kuram, Millet, Ulus, Etnisite

THE AMBIGUITY OF NATIONALISM: WHAT IS NATIONALISM?

ABSTRACT

Many scholars, social scientists and politicians have expressed their thoughts on the meaning and definition of nationalism, its thoughtful development is almost parallel with its practical development. The contributions made to the concept of nationalism have not only affected the development of the concept positively, but also cannot prevent the concept from becoming indefinite. The ambiguity of nationalism is both a part of its own historical process and a result of other theories and practices that develop outside of that term. In the development process of nationalism, concepts such

---

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, E-posta: tfertan@ankara.edu.tr

** Arş. Gör., Munzur Üniversitesi, Tarih Bölümü, E-posta: ors@ankara.edu.tr

as nation, ethnicity, race and religion have accompanied with him. At the same time, scientists who produced modernist, primordialist, ethno-symbolist, and prennialist theories contributed to nationalism. As a result, with the influence of related concepts and theories nationalism was enriched intellectually on one side and conceptually uncertain on the other.

Keywords: Nationalism, ambiguity, theory, nation, ethnicity

Giriş

Bu çalışmanın temel amacı, milliyetçiliğin müphemliğini bir sorunsal haline getirerek, karşılaştırmalı yöntemden de faydalanarak, milliyetçilik üzerine analitik bir inceleme yapmaktır. Milliyetçilik üzerine yapılmış çalışmaların önemli bir kısmı incelenerek hazırlanan bu makalede, ortaya konulan sorunsalla başa çıkmak için sorular hazırlanmış ve metin içinde; “Milliyetçilik fenomeniyle ilgili bu çalışma niye yapıldı?”; “Gerçekten konuyla ilgili literatürde böyle bir çalışmaya ihtiyaç var mıydı?”; “Milliyetçilikle ilgili yapılmış bu kadar araştırma, inceleme, yazılmış birçok kitap, makale vb. varken, bu çalışmanın hedefi nedir?” gibi daha birçok soruya cevap aranmıştır. Hem milliyetçiliğe içkin olan müphemliğin bir nebze azaltılması amacıyla hem de yukarıda sorulan sorulara cevap verebilmek için Eric Hobsbawm'dan Miroslav Hroch'a, Benedict Anderson'dan Partha Chatterjee'ye kadar konuya katkı sağlayan düşünürlerin fikirleri karşılaştırmalı bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmış, analitik bir yöntemle kavramın muğlaklığının asgari bir düzeye çekilmesi hedeflenmiştir.

Milliyetçilik üzerine yazılmış teorik ve ampirik -örneklendirmeler üzerinden yapılmış araştırmalar- çalışmalarda, milliyetçilik kavramıyla ilgili bir müphemlik olduğu genel kabul görmektedir. Kavramdaki müphemlik, tarihsel süreç içerisinde milliyetçilikle ilintili birçok kavram ve terimin ortaya çıkmasıyla ileri bir düzeye ulaşmıştır. Millet, milliyet, milli bilinç, mili-devlet, halk, etnisite, ırk, ırkçılık ve daha birçok kavram milliyetçilikle iç içe geçmiş, biri çalışılırken diğerinin bir tarafa bırakılması mümkün olamamıştır. Dolayısıyla çalışmada, milliyetçilikle ilintili, onunla akrabalık ve hısımlık ilişkisi içinde olan kavram ve terimlerin bir tanımı verilmeyecek, ancak kavramların milliyetçilikle bağlantılı boyutları, çalışmanın bir bölümünde özne-nesne -çalışmanın öznesi milliyetçiliktir- ilişkisi bağlamında ele alınacaktır.

I. Milliyetçiliğin Anlamı ve Tanımı

Milliyetçiliği tanımlamaya çalışırken, ideoloji tartışmalarına ışık tutan ve kavramın anlamsal karmaşıklığının boyutunu detaylı bir şekilde ortaya koyan

Terry Eagleton'dan yardım alarak başlamak milliyetçiliğin tanımsal müphemliğinin boyutunu anlamamıza yardım edecektir. Yazar, ideoloji adlı çalışmasında ideolojiyi tanımlamanın ne kadar zor olduğunu şu sözlerle ortaya koymaktadır: "Şimdiye kadar hiç kimse ideolojinin tek ve yeterli bir tanımını yapamamıştır. Ve bu anlamda bu kitap da bir istisna oluşturmayacaktır. Bu durum, bu alanda çalışanların zekâ seviyelerinin düşük olmasından değil, ideoloji teriminin kullanışlı, ama birbiriyle bağdaşmaz nitelikte olan birçok anlamı olmasından kaynaklanır".¹

Aslında, Eagleton'ın ideoloji için söylediklerinin hemen hepsinin milliyetçilik için de geçerli olduğu ileri sürülebilir. Çünkü milliyetçilik de aynı şekilde tek bir tanım ve anlamla sınırlandırılmayacak kadar kullanışlı ve işlevsel bir kavramdır. Dolayısıyla, ideolojinin sahip olduğu gibi milliyetçiliğin de birbiriyle bağdaşmayan özellikte birçok anlam, tipoloji ve teoriye sahip olması, doğal olarak tanımının muğlaklaşmasına neden olmaktadır.

Milliyetçiliği tanımlamak çok kolay değildir, çünkü bu kavram tek başına işlev görmez, o sadece en önemli değil, aynı zamanda en zayıf halkası olduğu bir zincirin içinde bulunur. Bu kavram: "yurttaşlık, yurtseverlik, popülizm, etnizm, etnosantrizm, yabancı düşmanlığı, şovenizm, emperyalizm..." gibi terimlerle zenginleşmekle² kalmamış; millet, milliyet, etnisite, kültür, ırk, ırkçılık, halk, yurtseverlik vb. diğer terimlerle de iç içe geçmiş ve bir müphemliğe bürünmüştür. Milliyetçilikle ilgili müphemliğin, aslında milliyetçilik kavramının diğer kavram ve terimlerle mecburi olarak girmek zorunda olduğu girift ilişkiden de kaynaklandığı şüphe götürmez bir realitedir. Her ne kadar konu ile ilgili çalışma yapanların neredeyse tümü kavram ile ilgili var olan müphemliği kabul etmiş ve onu açıklığa kavuşturmaya çalışmışsa da, bu amacın tam olarak gerçekleştirilebilmiş olduğunu söylemek mümkün değildir.

Milliyetçilik kavramının yakın zamanlarda edindiği veya onunla birleştirdiğimiz anlam çeşitliliğini, aslında son yüzyıllık zaman diliminde kazandığı iddia edilmektedir. Kavramın bugün var olan tanımlarının en bilinenlerinin şunlar olduğu düşünülmektedir: 1. Milletlerin oluşma ya da gelişme süreci; 2. Bir millete ait olma duyarlılığı ya da bilinci; 3. Bir milletin dili ve simgelerle temsili; 4. Bir milleti temsil eden toplumsal ve siyasal hareket; 5. Hem genel hem de özel bir millet öğretisi ve/veya ideolojisi.³

¹ Terry Eagleton, **İdeoloji**, (Çev: Muttalip Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.17.

² Etienne Balibar, "İrkçilik ve Milliyetçilik" **İrk Ulus Sınıf**, Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein (Ed), (Çev: Nazlı Ökten) Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s.62-63.

³ Anthony D. Smith, **Milliyetçilik**, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Atıf Yayınları, Ankara, 2013, s.15.

Ayrıca milliyetçilik, "her şeyden önce bilincimize bir şekil veren, dünyayı adlandırmamızı sağlayan bir söylem; başka bir deyişle, toplu kimliklerimizi belirleyen, günlük konuşmalarımızı, davranış ve tutumlarımızı yönlendiren bir görme ve yorumlama, bir algılama biçimi" ⁴ olarak da değerlendirilmektedir. Aslında terimin tanımları sadece bunlarla sınırlı değil, değişik tonda birbirinden ayrılan veya benzer olan başka tanımları da vardır. Bütün bu farklılıklara rağmen çoğu düşünürün üzerinde anlaşmaya varabildikleri bir ortak nokta varsa, o da, milliyetçilik kavramının bütünüyle modern bir fenomen olduğudur. ⁵

Milliyetçiliğin genel kabul gören anlamlarının yanında, milliyetçilik ideolojisinin dört temel önermesinin olduğu da genel olarak ifade edilmektedir:

"a) Dünya birbirlerine benzemeyen, her biri farklı bir tarih ve karaktere sahip milletlerden oluşmuştur. b) Millet her tür siyasi ve toplumsal gücün kaynağıdır. c) Millete duyulan bağlılık diğer tüm bağlılıklardan üstündür. d) İnsanlar özgür olmak ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa, bir milletle özdeşleşmek zorundadırlar. Dünya'da barışın ve adaletin egemen olması isteniyorsa milletler özgür ve güvencede olmalıdırlar." ⁶

Esasında milliyetçiliğin temelinin bütün biçimlerinde aynı olduğu da söylenmektedir: "İnsanlar kendilerini duygusal olarak milletleri ile özdeşleştirmeye ve Çek, Alman, İtalyan -veya her ne iseler- sıfatıyla siyasi açıdan harekete geçmeye hazır olmaları (siyasi istismara açık bir hazır oluş)." ⁷ Ayrıca, milliyetçiliği psikolojik bir fenomen olarak değerlendiren ve kişilerin bir politik düzenin üyeleri arasındaki toplumsallığı vurgulayan semboller ve inançlar dizisiyle ilişkisi şeklinde tanımlayanlar da mevcuttur. ⁸

Bazı düşünürlere göre ise "milliyetçilik, kendilerini aynı milletin üyesi sayan kişilerin, bir arada ve aynı sınırlar içerisinde, bağımsız bir şekilde hayat sürmek ve üyesi oldukları toplumu yüceltmek ve yükseltmek isteğidir." ⁹

Kimi yazarlar, milliyetçiliğin kendini milli ideolojinin ve programının standart bir yorumu olarak kurduğunu ve özünde ülkesel olduğunu, çünkü milliyetçiliğin esas modelini Fransız Devrimi'nin teritoryal devleti ve orada

⁴ Umut Özkırmı, **Milliyetçilik Kuramları**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015, s.14.

⁵ Smith, **a.g.e.**, s.15.

⁶ Özkırmı, **a.g.e.**, s.220-221.

⁷ Eric J. Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı 1875-1914**, (Çev: Vedat Aslan), Dost, Ankara, 2013, s. 160.

⁸ Anthony Giddens, **Ulus Devlet ve Şiddet**, (Çev: Cumhur Aydın), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008, s.159.

⁹ Temuçin F. Ertan, "Milliyetçilik", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Temuçin F. Ertan (Ed.), Siyasal Kitapevi, Ankara, 2014, s.239.

yaşayanlar üzerinde var olan siyasi denetimi yetkinleştirdiğini iddia ederken,¹⁰ bazıları da milliyetçiliği, etnik sınırların, siyasi sınırların dışına geçmemesini ve özellikle bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasi meşruiyet kuramı olduğunu iddia etmektedir.¹¹ Bazıları ise milliyetçiliğin milletlerin bir ürünü değil, tam tersine milletleri meydana getiren olgu olduğu iddiasındadır. Onlara göre, milliyetçilik önceden var olan, tarihsel mirasın beraberinde taşıdığı çok sayıda kültürün içinden bir tercih yapmakta ve onları çoğunlukla tamamen dönüştürmekte olsa bile bu kültürel zenginlikten yararlanmaktadır. Aynı zamanda, milliyetçilikle birlikte ölü diller yeniden canlandırılmakta, gelenek icat edilmekte, oldukça hayali eskiye ait olduğu sanılan birtakım saf özellikler gündeme getirilmektedir.¹²

Milliyetçiliğin tanım ve anlamı üzerine fikir telakkisi yapılırken çok farklı değerlendirmeler de ortaya çıkmaktadır. Bazı düşünürlere göre, milliyetçilik geniş tabanlı modern topluma uydurulmuş mecazi bir akrabalık olarak tanımlanan bir ulus-devlet ideolojisidir.¹³ Diğer tarafta bazı teorisyenler de milliyetçiliğin aynı zamanda kültürün ve dinin bir biçimi olduğunu dile getirmektedirler.¹⁴ Kimi yazarlar da, milliyetçiliklerin önemli kısmında halkçı ve romantik öğelerin güçlü bir biçimde yer aldığını iddia etmekte,¹⁵ kimi de modern milliyetçiliğin ortaya çıkışında en belirgin etnik farkların dahi çok küçük bir role sahip olduğunu ileri sürmektedir.¹⁶

Milliyetçiliğin, çok şiddetli bir boyutta yıkıcı olacak yeterlilikte olmasa da, önemli ve yer çekimi gibi kapsayıcı bir güç olduğu da iddia edilmektedir.¹⁷ Yine milliyetçiliğin her ne kadar dünyevi görünümü olsa da, siyasi ideolojiden çok *siyasi dine* yakın olduğu düşünenler de mevcuttur.¹⁸ Dolayısıyla, milliyetçilik tanımlanırken, içinden çıktığı toplumun, mevcut koşulların, zamanın siyasi ekonomik ve toplumsal durumu ve düzeyi ile onu tanımlayan düşünürlerin benzer saiklerle içinde yaşadıkları zamanın ruhunun etkisi olmuştur. Dolayısıyla yukarıda da değindiğimiz gibi milliyetçilik kavramı bir müphemliğe bürünmekte, nesnel koşullar milliyetçiliğin birçok farklı tanımının yapılmasına neden olmaktadır.

¹⁰ Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 164.

¹¹ Ernest Gellner, **Ulus ve Ulusçuluk**, (Çev: Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan), İnsan Yayınları, 1992, s.20.

¹² Gellner, **a.g.e.**, s.105.

¹³ Thomas Hylland Eriksen, **Etnisite ve Milliyetçilik**, Avesta, İstanbul, 2004, s.165.

¹⁴ Smith, **a.g.e.**, s.54.

¹⁵ Smith, **a.g.e.**, s.55.

¹⁶ Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik**, İstanbul, 2014, s.87.

¹⁷ Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, İstanbul, 2013, s.12.

¹⁸ Smith, **a.g.e.**, s.56.

II. Milliyetçiliğe Düşünürlerin Pencerelelerinden Bakmak

Milliyetçilik değişik pek çok deneyime iştirak ettiğinden, bütüncül bir "ideolojik öbek" olarak görülmez. "İdeolojilerin tarihinde liberalizme ya da sosyalizme eşdeğer değildir", daha çok melez bir görünüme sahiptir. Çünkü diğer ideolojik kümelerle birleşir ve böyle bir görünüme bürünür.¹⁹ Kimi düşünürler, diğer ideolojilerle karşılaştırıldığında milliyetçiliğin "felsefi yetersizlik ve hatta tutarsızlık" ile nitelenebileceğini iddia etmektedir.²⁰ Tartışmalı ve üzerinde uzlaşılmamış bir konu olsa da, aslında milliyetçilik, siyasi olarak ne sol ne de sağ kanada aittir. Yurttaşlar arasında eşitliğin vurgulanmasıyla bir sol ideolojisi olarak değerlendirilirken, dikey dayanışma ve yabancıların dışlanması göz önüne alındığında ise sağ kanada ait bir ideoloji olarak nitelendirilmektedir.²¹ Milliyetçilik kavramı alt orta katman arasında, daha önce liberalizmle ve solla ilişkilendirilen bir kavramken, zaman içerisinde sağcı, daha net ifadelerle şovenist, emperyalist ve yabancı düşmanı bir harekete doğru evrilmiştir.²²

Milliyetçiliğin ne olduğunu açıklamaya çalışırken, düşünürler çok farklı noktalardan meseleyi ele alabilmektedirler. Balibar, aslında milliyetçiliğin rasyonelleştirici, tekleştirici olduğunu, her türlü dağılmadan korunması gerektiğini, kökenlerden gelen bir milli kimliğin fetişlerini geliştirdiğini ileri sürerken,²³ Renan, milliyetçiliğin kendi kökenini ya da kökeninde yatan milleti yaratan bir süreç olduğunu söylemekte,²⁴ Hroch ise tam aksine milletlerin gerçekten var olduğunu ve kendilerini milliyetçi mücadele yoluyla ifade ettiklerini belirtmektedir. Hroch'un bu yaklaşımı aynı zamanda Gellner'in savunduğu "milli hareketlerin milletlerin oluşumuna kaynaklık ettiği, milletleri yarattığı" şeklindeki sava da karşıttır.²⁵ Milliyetçiliğin modern ve tamamen siyasi bir hareket olarak görülebileceğini dile getiren Breuilly ise daha farklı bir noktadan meseleyi ele alıp, milliyetçiliğin siyaset yoluyla devletin denetimine el koymak ve korumak için bir neden olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda milliyetçiliğin seçkinler için değerli olduğunu, bunun sebebinin de milliyetçiliğin bu seçkinlerin amaçlarını

¹⁹ Gil Delannoi, "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz" **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Jean Leca (Ed.), (Çev: Siren İdemen), İstanbul, 1998, s.33.

²⁰ Smith, **a.g.e.**, s.39.

²¹ Eriksen, **a.g.e.**, s.163.

²² Hobsbawm, **a.g.e.**, s.146-147.

²³ Balibar, **a.g.m.**, s.73-74.

²⁴ Jean Leca, "Neden Söz Ediyoruz", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Jean Leca (Ed.), (Çev: Siren İdemen), İstanbul, 1998, s.14.

²⁵ Gellner, **a.g.e.**, s.230.

gerçekleştirmek ve çıkarlarının önünü açmak için meşrulaştırıcı bir platform sunduğunu da belirtmektedir.²⁶

Milliyetçiliği, Kedourie bir doktrin, Smith ideolojik bir hareket, Gellner siyasi ilke, Calhoun da söylem olarak değerlendirmektedir.²⁷ Breuilly milliyetçiliği, siyaset biçimi olarak ele alarak iktidar arayışıyla ilişkilendirmekte ve onu modern devletin doğuşuyla açıklamaktadır. Brass, kuramında seçkinlerin rolünü daha çok öne çıkarırken, Hobsbawm, onu, icat edilen geleneklerle açıklamaktadır.²⁸ Eriksen de milliyetçiliğin gelenekçi bir ideoloji olmasına, milletin üyelerinin atalarınca paylaşılan görünüşte eski bir geleneği yüceltmesine ve yeniden tanımlanmasına rağmen geleneği yeniden yaratmadığı iddiasında bulunmaktadır.²⁹ Hayes ise milliyetçiliği, vatanseverliğin ve milliyet şuurunun bir kaynaşımı olarak tarif etmektedir.³⁰ Nairn'e göreyse modern milliyetçilik eşine az rastlanır boyutta eli kanlı bir dindir.³¹ Bir süreliğine akademik tartışmaları da egemenliği altında bulduran, milliyetçilerce ileri sürülen bir bakış açısına göre ise hem milletler hem de milliyetçilik doğal oluşumlardır, yani "hep vardı ve hep olacaklardır".³²

Burada değişik düşünürlerin fikirleri ortaya konulurken, aslında var olan düşünsel farklılıklara dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Her bir yazar, nesnel koşulların da etkisiyle, ideolojik, kuramsal ve daha pek çok değişik sebepten ötürü farklı bir milliyetçilik tanımı yapmakta ve ortaya milliyetçilik tanımından çok, milliyetçilikler ve onların farklı tanımları çıkmaktadır. Bu, tam da bahsettiğimiz müphemliğe etki eden veya var olan müphemlikten kaynaklanan bir kavram muğlaklığının mevcudiyetine etki etmektedir. Yukarıda bir kısmını kısaca vermeye çalıştığımız farklı düşünceleri, şimdi detaylandırıp milliyetçiliğin anlamsal düzlemini biraz daha netleştirmeye geçebiliriz.

İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm milliyetçiliği, "esasen politik birim ile milli birimin uyumlu olması gerektiğini savunan bir ilke" anlamında kullanmaktadır. Bunu yaparken aslında Gellner'in yolunda gitmektedir.³³ Hobsbawm, Gellner'den de destek alarak milliyetçiliğin önceden var olan kültürleri alıp millete dönüştürdüğünü ileri sürer, bazen de eğer yoksa

²⁶ Smith, **a.g.e.**, s.105.

²⁷ Özkırmı, **a.g.e.**, s.71-72.

²⁸ Özkırmı, **a.g.e.**, s.147.

²⁹ Eriksen, **a.g.e.**, s.155.

³⁰ Carlton J. H. Hayes, **Milliyetçilik Bir Din**, Bilge Sanat Kültür, İstanbul, 2015, s.12.

³¹ Gellner, **a.g.e.**,

³² Özkırmı, **a.g.e.**, s.71-72.

³³ Hobsbawm, **a.g.e.**, s.24.

milletleri icat ettiğini, bu icadı yaparken veya kültürleri millete dönüştürürken de genellikle var olan kültürleri çarpıttığını iddia etmektedir. Ünlü tarihçi, kısaca şu tezi savunmaktadır: "milletler, devletleri ve milliyetçiliği yaratmaz, gerçekte yaşanan tam tersidir."³⁴ Yazar, milliyetçiliği toplumsal mühendisliğin üretimi olarak telakki etmektedir. Ünlü milliyetçilik tarihçisi, milli bilinci de bu mühendisliğin en somut ve en yaygın örneği olarak nitelendirmekte, icat edilen geleneklerin en çok 1870-1914 arası dönemde görüldüğünü belirtmektedir.³⁵ Smith ise Hobsbawm'ın "icat edilmiş gelenek" kavramını, eskinin yeniden yorumlanması olarak değerlendirmenin daha anlamlı olacağını ifade etmektedir.³⁶

Milliyetçiliği milliyetçiler üzerinden değerlendirdiği bir çalışmasında İngiliz sosyolog Anthony Smith, milliyetçi, arzuların gücünün hem bütün devletlerin doğasını ve ilişkilerini hem de birçok etnisitenin hedeflerini ve niteliklerini dönüştürdüğünü söylemektedir. Yazar, milliyetçilere göre dünyanın her biri özel ve biricik niteliğe sahip milletler dünyası olduğunu ve milliyetçilerin tüm siyasi gücün sadece milletten doğduğunu düşündüklerini ifade etmektedir. Milliyetçilere göre milleti; "dikişsiz bir bütündür, sürekli evrilmesine rağmen sabittir, bölünmelerle dolu olmasına rağmen süreklidir" şeklinde ifade eden Smith, bütün dünyada siyasal gerçekliğin bu görünümü var olduğundan, devletler ve etnisite arasındaki ilişkilerde her tür belirsizliğin ve gerilimin ortaya çıktığını belirtmektedir. Öyle ki, birçok insan, milliyetçilikle, "ait oldukları devlete bağlılık ile doğuştan ve yetiştirilme tarzlarından gelen, etnisiteye karşı can çekişen fakat patlayabilecek bir dayanışma duygusu arasında, bu bağlılıklar içinde bölünmüştür." Yazar, aynı şekilde, milletin doğuşunun, millet olmayı arzulayan pek çok etnik grup için ayrılıkçılığa elverişli verimli bir zemin oluşturduğunu iddia etmektedir.³⁷

Siyaset bilimci Jean Leca ise milliyetçiliğin dâhil ediciliğiyle dışlayıcılığına dikkat çekmektedir. Leca, milliyetçiliğin, verili bir kültür için ortaya konulan egemenlik mücadelesinin aracı iken dışlayıcı ve bütüncü olduğunu ifade etmektedir. Yazar, diğer yandan, milliyetçiliğin, ulus-devleti meydana çıkaran iradenin hareketi için yurttaşlığı meşrulaştırdığında "bireyci" ve "dışlayıcı" değil, "içeren" olduğunu belirtmektedir. Bu farklılık, bir tarafta etnik aidiyetlerine yer veren ve millet üyelerini dayanışmaya, uyum göstermeye zorlayan ve organik bir toplum haline getiren millet determinizmine, diğer tarafta bireysel istekler ve iradeler doğrultusunda bir

³⁴ Özkırmı, a.g.e., s.146.

³⁵ Özkırmı, a.g.e., s.143-144.

³⁶ Özkırmı, a.g.e., s.150.

³⁷ Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökenleri**, (Çev: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir), Dost Kitabevi, Ankara, 2002, s.172.

grup oluşturan ve bir yönetimi meşrulaştıran demokratik bir süreç olarak "kendi kaderini tayin etme" arasındaki bütünleyici karşıtlığa denk düşmektedir.³⁸

İngiltereli tarihçi John Breuilly'ye göre milliyetçilik, literatürde bir düşünce, bir duygu ve bir siyasi hareket olarak ele alınmaktadır. Bu değerlendirmelerin kuramlarda yer alması da değişik şekillerde olmaktadır. Milliyetçiliği bir düşünce olarak ele alanlar, onu açıklamak için milliyetçi aydınların söylemlerine, yazdıklarına bakarken, duygu olarak değerlendirenler, dinsel ya da dilsel bir grubun milli bilinçle olan ilişkisini araştırmaktadırlar. Son grup ise daha çok siyaset sahnesine yoğunlaşmakta, siyasi çekişmeleri, iktidar kavgalarını incelemektedirler.³⁹ Breuilly, "milli öz" arayışında olanların, örneğin XVIII. asırda "Alman" olmakla, bugün "Alman" olmanın aynı şey olduğunu iddia ettiklerini, ama bunun gerçekleri ortaya koymadığını vurgulamaktadır. Yazar, XVIII. yüzyılda "Almanlığın" diğer birçok kimlikle birlikte bir kimlik olmanın dışında bir şey ifade etmediğini, ona bugünkü gibi önem atfedilmediğini belirtmektedir.⁴⁰ Bir defasında, milliyetçiliği milliyetçiler üzerinden değerlendiren ünlü Alman filozof ve sosyolog Jürgen Habermas ise milliyetçilerin, ortak geçmişleriyle kendilerini, etnik ve dilsel bakımdan homojen topluluklar olarak gördüklerini, kimliklerini sadece soya dayalı olarak değil, aynı zamanda siyasi bakımdan medeni haklarını kullanabilen bir devlet halkı şeklinde korumak istediklerini söylemektedir. Habermas, milliyetçi hareketlerin de dayanağının genel olarak Fransız Devrimi'yle birlikte ortaya çıkan, cumhuriyetçi biçimde yapılandırılmış ulus-devlet modelinin olduğunu belirtmektedir.⁴¹

Milliyetçilik literatürü ortaya çıkıp, tarihsel serencamında gelişip etkisini daha güçlü kılarken ve kavramsal dönüşümünü gerçekleştirip, çok çeşitli duraklarda yeni eklentilerle gelişim hızını artırırken, Çek tarihçi Miroslav Hroch'un ona yaptığı katkı zamanında fark edilememiştir. İngilizce değil de, başka bir dilde çalışmasını ya da çalışmalarını yürüttüğü için milliyetçilik literatüründe Anglosakson dünyanın ağırlığının var olduğu bir süreçte, Anglosakson düşünürler ile diğer Avrupalı düşünürler tarafından çok geç fark edilmiştir. Milliyetçilik literatürüne geç de olsa giren Hroch'un "küçük milletler"⁴² için ortaya koyduğu üç evreli milliyetçiliğin gelişim şeması

³⁸ Leca, **a.g.m.**, s.16.

³⁹ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.71.

⁴⁰ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.99.

⁴¹ Jürgen Habermas, "öteki" olmak "öteki"yle yaşamak, (Çev: İlkur Aka), Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 2015, s.120-121.

⁴² Hroch bu terimle boyutları değil, milli bir yönetici sınıfının, üst kültürün ve devletin yokluğunu ima etmektedir.

gerekli ve hak ettiği ilgiyi görmüştür. Ancak her ne kadar küçük milletler için geçerli olduğu belirtilse de, Hroch'un yeni yaklaşımının, dikkatlice incelendiğinde bütün milliyetçilikler için geçerli bir aşamalar zinciri oluşturabileceği görülmektedir.

Miroslav Hroch, milliyetçiliğin gelişimine yönelik üçlü bir aşama skalası oluşturmaktadır.⁴³ Hroch, A aşaması olarak bir milletin kültürünün bilimsel olarak araştırılmasını (entelektüeller ya da aydınlar⁴⁴ tarafından dilin, kültürün, baskı altındaki milliyetçilerin tarihini çalışmaları); B aşaması olarak entelektüellerin milliyetçi ajitasyonla milli kültürünü inceledikleri toplulukta milli bilinç oluşturmalarını; C aşaması olarak da kitlesel bir milliyetçi hareketin ortaya çıkmasını üçlü aşamalar zincirinin evreleri olarak değerlendirmektedir. Hroch, bu tipolojiyi, "küçük milletler" olarak adlandırdığı henüz kendilerine özgü siyasal çatıyı oluşturamamış olan milletler için geçerli olduğunu belirtmektedir.⁴⁵ Hroch'un yeni bir skala oluşturması karşısında Breuilly de, milliyetçiliğin üç iddiasının bulunduğunu ifade etmektedir. Birincisi, belirgin ve kendine has özelliklere sahip bir millet; ikincisi her şeyden üstün tutulan milletin çıkarları ve değerleri; üçüncüsü ise olabildiğince bağımsızlıktır ve bu da milletin siyasi egemenliğinin tanınmasına bağlıdır. Bu model, üç farklı milliyetçilikle birlikte üç farklı rejime ayrışır. İlki, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi bireyci, çoğulcu, özgürlükçü ve evrenselcidir. Ancak bu anlayışta, İrlandalılar, köleler, Kızılderililer, Meksika asıllılar görmezden gelinmektedir. İkincisi kolektivist, organik ve etniktir. Bu model, Almanya ve Rusya örneğinde olduğu gibi Batı'ya karşı ortak bir hınçtan doğmuştur. Üçüncüsü ise Fransa örneğinde olduğu gibi, Tanrı'nın ve Kral'ın yerine milleti ve genel iradeyi koymakta, kolektivist olduğu kadar yurttaşlık temeline de dayanmaktadır. Bu bağlamda ilki bireysel yurttaşlığı ve

⁴³ Hobsbawm diğer pek çok düşünür gibi Hroch'un milli hareketlerin tarihini üç aşamaya ayırmasını kabul etmektedir. Hobsbawm, üçlü aşama skalasında kendisinin özellikle milliyetçi programların kitlelerin desteğini aldığı, en azından milliyetçilerin daima temsil ettikleri iddiasında oldukları kitlesel desteğin bir bölümüne sahip olduğu zamanı (daha öncesi değil) gösteren C aşamasına eğiliyor. A aşamasının XIX. yüzyıl Avrupa'sı bağlamında kullanıldığı salt kültürel, edebi ve folklorik bir içeriğe sahip olduğunu belirtir ve B aşamasında 'millet fikri'ni savunan öncüler ve militanlar topluluğuyla, bir fikri öne çıkaran politik kampanyaların ilk adımlarıyla karşılaştığımızı ekler. B aşamasından C aşamasına geçişin milli hareketler için en belirleyici an olduğunu ileri sürer (Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, 2014, s.26-27.)

⁴⁴ Entelektüeller ve aydınların kimler olduğu ve sorumluluklarının neler olduğu konusunda Edward Said'in yazdığı "Entelektüel" kitabıyla (Edward Said, *Entelektüel, Ayrıntı*, İstanbul 2011), Benda'nın yazdığı "Aydınların İhaneti" (Julien Benda, *Aydınların İhaneti, Doğubatu*, Ankara, 2011) adlı kitabına bakılabilir.

⁴⁵ Gellner, *a.g.e.*, s.236-239.

yurtseverliği geliştirirken, ikincisi etnikliği ve tabi olmayı öne çıkarmaktadır. Üçüncüsü ise melezdır.⁴⁶

Milliyetçiliği bir irade öğretisi olarak değerlendiren Ortadoğu kökenli Amerikalı tarihçi Elie Kedourie,⁴⁷ 1960 yılında kaleme aldığı çalışmasında milliyetçiliği yabancılaşmış gençliğin bir hareketi olarak görmekte ve onu "çocukların haçlı seferi" olarak nitelendirmektedir. Bu şekilde desteklenen bir öğretinin ancak kötü olabileceğini ve nitekim öyle olduğunu da ortaya çıktığını iddia etmektedir.⁴⁸ İskoç milliyetçilik teorisyeni Tom Nairn de milliyetçiliğin modern kalkınma tarihinin patolojisi olduğunu söylemektedir. Nairn, "tıpkı bireylerdeki nevroz gibi" onun da "kaçınılmaz" olduğunu belirtmektedir. Dayanak noktasını, toplumsal katmanlar için çocuksuluğun dengi olan ve dünyanın çoğuna dayatılan çaresizlikte hisseder ve bulurken aynen nevroz gibi, o da müphemlikle yüklüdür ve tedavisi de büyük oranda imkânsızdır.⁴⁹ Milliyetçilik için iki tanım öne süren Amerikalı sosyolog-tarihçi Charles Tilly ise şunları kayda geçirmektedir: Milliyetçilik, birinci anlamıyla, Avrupa tarihi süresince bir din veya dilin temsilcilerinin diğer bir din veya dili ne zaman ve nerede fethettiyse orada geçerlilik kazanmaktadır. İkinci anlamıyla devletin uluslararası stratejisine fazlasıyla bağlanmayı ifade etmekte olan milliyetçilik tanımı ise XIX. yüzyıldan önce çok sık olmasa da sadece savaş zamanlarında görünmüştür. Bu ikinci tür milliyetçilik esasında halkın homojenleştirilmesini ve doğrudan yönetim uygulanmasını teşvik etmiştir. Tilly, XX. yüzyılda bu iki tür milliyetçiliğin iç içe geçerek birbirlerini tahrik ettiğini ifade etmektedir.⁵⁰

Amerikalı tarihçi Benedict Anderson, milliyetçiliğin özel bir kültürel yapım (artefact) biçimi olduğunu düşünmektedir.⁵¹ Anderson'a göre, diğer birçok düşünürün aksine, milliyetçilik ilk olarak Amerika'daki sömürgelerde ortaya çıkmıştır. Bu kıtada ortaya çıkan milliyetçi akımlarda, Avrupa'dakilerden farklı olarak dil öğesi ön planda değildir. Çünkü bu unsur milliyetçileri savaştıkları sömürgecilerden ayırmamaktadır. Ayrıca diğer bir fark da, Latin Amerika'daki milliyetçi akımların öncülüğünü aydınlar yapmamaktadır. Kıtadaki akımlar için belirleyici etken, XVI. yüzyıldan itibaren idari birimler olarak var olan sömürgelerin coğrafi, siyasi ve

⁴⁶ Leca, **a.g.m.**, s.15.

⁴⁷ Smith, **Milliyetçilik**, Ankara, 2013, s.96.

⁴⁸ Smith, **a.g.e.**, s.90.

⁴⁹ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, (çeviren İskender Savaşır) Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s. 19-20.

⁵⁰ Charles Tilly, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, (Çev: Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.202-203.

⁵¹ Özkırmı, **a.g.e.**, s.175-176.

ekonomik sebeplerle daha sağlam bir geçerlilik kazanmaları ve ortak yönlerinin farkına varmış olmalarıdır.⁵² Yazar, milliyetçilik noktasında yayıncılık tekniklerinin gelişmesinin ve kapitalist yayıncılığın ortaya çıkmasının önemine dikkat çekerken; “Basının gelişmesi, sınırların dil tarafından belirlenen bir milli kültürün üyeleri arasında, aynı anda aynı düşünceleri uyandırarak bir 'hayali cemaate' aidiyet duygusu sağlar”⁵³ ifadesiyle görüşünü güçlendirmektedir.

Daha çok milliyetçilik üzerine yaptığı çalışmalarıyla bilinen Anderson, milliyetçiliğin bilinçli bir biçimde benimsenmiş siyasal ideolojilerle ilişkilendirilerek değil, kendisini önceleyen ve onlardan istim alarak ortaya çıkmasını sağlayan büyük kültürel sistemlerle bağlantısı kurularak incelenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.⁵⁴ Yazar, iletişim ve ulaşım araçlarındaki gelişmenin, grup üyeleriyle ötekiler olarak nitelendirdikleri gruplar arasında var olan farklılıklardan daha fazla haberdar olmalarını sağladığını ve kültürel bilinçlerinin çoğalmasına katkı yaptığını belirtmektedir.⁵⁵ Milliyetçiliğin şaha kalktığı dönemde, iletişim araçlarının etkisine bakarken, Daily Mail ile Daily Ekspres gibi gazetelerin birer milyonun satış yapacak bir duruma ulaştıklarının unutulmaması gerekmektedir.⁵⁶ Bu durum da milliyetçilikle iletişim ve ulaşım araçları arasındaki bağlantıyı ortaya koyduğundan dikkat çekicidir. Çünkü milliyetçiliğin doğup büyüdüğü zamanlarda yayıncılık da ortaya çıkmaya başlamıştı. İki fenomenin yakın zamanların ürünleri olması ilişkinin boyutunu netleştirmektedir.

Sosyal psikolog Michael Billig, milliyetçiliğin kendini sürekli olarak nasıl var edebildiğini açıklığı kavuşturma çabasıdır. Yazara göre, egemenlik bir kez sağlandıktan sonra silinip gitmez, içinde yaşanılan tanıdık ortam tarafından benimsenir ve rutinleşir. Ayrıca seçilen milli semboller günlük yaşamın alışkanlıklarına siner ve düşüncelere, hatta tepkilere yerleşir. Böylece var olan mevcut ortam, milli bir ortama evrilir dolayısıyla da milli kimlik her an sürekli küçük alışkanlıkla yeniden üretilir. Dolayısıyla da milliyetçilik kendisini sürekli bir şekilde üretme imkânına kavuşmuş olmaktadır.⁵⁷

⁵² Özkırmı, a.g.e., s.85-86.

⁵³ Christophe Jaffrelot, "Bazı Ulus Teorileri", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Jean Leca (Ed.), (Çev: Siren İdemen), İstanbul, 1998, s.56-57.

⁵⁴ Anderson, a.g.e., s.26.

⁵⁵ Özkırmı, a.g.e., s.53.

⁵⁶ Hayes, a.g.e., s.107.

⁵⁷ Özkırmı, a.g.e., s.241.

Milliyetçilik literatüründe Rousseau'nun genel irade (General Will) kavramının da, milliyetçilik düşüncesini etkilediği çoğu düşünür tarafından ifade edilmektedir. Rousseau, toplumsal hayatın ortaya çıkarabileceği en büyük tehlikenin bir grubun başka bir grubu egemenliği altına alması olduğunu belirtmektedir. Bunun panzehrinin genel iradeye teslim olmak olduğunu söylemektedir. Bunun da ancak bireyler vatandaş olabilirlerse sağlanabileceğini dile getirmektedir. Vatandaş olan kişi, içinde yaşadığı topluma bağlılık duyduğunu, toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarının önüne koymayı öğrendiğini ileri sürmektedir.⁵⁸ Bu düşüncelerinden dolayı milliyetçilik düşüncesinin kökenini Rousseau'ya kadar geri götüren düşünürler mevcuttur.

Son olarak, milliyetçiliği detaylı çalışan ve bu konuda söz sahibi düşünürlerin önde gelenlerinden biri olan sosyal antropolog Ernest Gellner'e göre, milliyetçilik için kısa ve doğal olarak eksik olsa da bir teoriler listesi vermek mümkündür:

“1) Milliyetçilik doğal, kendi-içinde açık ve kendini yeniden üretebilen bir şeydir. Eğer yoksa bu zorlu bir baskı nedeniyledir. 2) Hiçbir zaman formüle edilmeye ihtiyaç duyulmayan ve pişmanlık uyandıran bir kaza gibi görünen fikirlerin yapay bir sonucudur. Siyasal hayat sanayi toplumlarında dahi onsuz olabilir. 3) Marksizm tarafından benimsenen Yanlış Adres Teorisi: aynı Şii Müslümanların Cebrail'in, Ali'ye verilmesi gereken mesajı Muhammed'e vererek bir hata yaptığını savundukları gibi, Marksistlerin de tarihin ruhunun ya da insanoğlunun bilincinin feci bir bölünme yaptığını inanmak istemeleridir. Uyarıcı mesaj sınıflara yollanmak isteniyordu fakat korkunç bir posta hatasıyla uluslara yollandı. Şimdi devrimci eylemciler mesajı yanlışlıkla almış olanları bu mesajı ve içerdiği şevki, doğru ve yollanması gereken adrese geri vermeleri konusunda ikna etmek durumundadırlar. Hem kendini haklı gören hem de bu mesajı gasp etmiş bulunan alıcının bu gerekliliği yerine getirmeyi pek istememesi eylemciyi büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. 4) Karanlık Tanrılar: Milliyetçilik kan ve toprağın ceddani güçlerinin yeniden ortaya çıkışıdır. Bu görüş hem milliyetçiliğe âşık olanlar hem de ondan nefret edenler tarafından kullanılmaktadır. Birincileri bu güçlerin hayat verdiğini ikincileri ise barbarlık olduğunu düşünmektedirler. Gerçekte, milliyetçilik çağı insanı, diğer çağların insanlarından daha iyi ya da daha kötü değildir. Daha iyi olabileceğine dair ufak bir kanıt da vardır. İşlediği suçlar diğer çağlarda işlenenlerle aynıdır. Ancak daha görünür bir durumdadırlar çünkü insanları artık daha çok şaşırtmakta ve daha güçlü teknolojik araçlardan yararlanmaktadır.”

⁵⁸ Özkırmlı, a.g.e., s.39.

Yazar, yukarıda bahsettiği bu teorilerin hiçbirinin uzaktan yakından savunulamayacak tezler olduğunu da ifade etmektedir.⁵⁹

Milliyetçilik üzerinde çeşitlenmiş olan düşüncelerin karşılaştırmalı bir yöntemle ortaya konulmasının kavramın hem anlamsal hem de kuramsal biçimlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu bakış açısıyla yazılmış olan yukarıdaki bölüm analitik bir perspektif sunmaktadır.

III. Milliyetçilik Düşüncesinin Tarihsel Serencamı

Bu bölümde, milliyetçiliğin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm ortaya konulmaya çalışılırken, farklı düşünürlerin bakış açılarından faydalanılarak milliyetçiliğin hem somut hem de soyut evrimi ele alınacaktır. İlk başlarda düşünürlerin pencerelerinden bir fotoğraf çekilecek, daha sonra milliyetçilik fenomeninin geçirdiği değişim ve dönüşüm olgularla açıklanmaya çalışılacaktır.

Milliyetçilik düşüncesinin tarihini, bazı düşünürler XVIII. yüzyıl sonlarına, Herder ve Fichte'ye; bazıları da daha geriye Kant ve Rousseau'ya kadar götürmektedir.⁶⁰ Fakat Kedourie gibi Modernistler, milliyetçilik tarihinin kökenini XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla geçiş Avrupa'sının yüksek düşüncesinde aramaktadırlar. Diğer tarafta ise O'Brien gibi İlkçiler, bu kökeni antik İsrail'e kadar geriye götürebilmektedirler.⁶¹ Kimi düşünürler de milliyetçiliğin kolektif bir duygusal güç olarak, çarpıcı bir etkiyle birlikte ilk kez Eski Ahitte ortaya çıktığını ileri sürmektedir.⁶² Hobsbawm ise milliyetçilik kavramının XIX. yüzyılın sonlarında ilk kez kendi devletlerinin saldırgan yayılmacılığından yana olan, yabancılara, liberallere, sosyalistlere karşı milli bayraklarını yükseltmeye hevesli İtalya ve Fransa'daki sağcı ideolojik grupları tanımlamak için kullanıldığını ortaya koymaktadır. Yazar, milliyetçiliğin 1880-1914 yılları arasında dikkat çekici bir sıçrama yaptığını ve içeriğinin siyasi ve ideolojik bir dönüşüm geçirdiğini ifade etmektedir.⁶³ Ünlü teorisyen, daha sonra milliyetçilik kavramının siyasal yaşamda milli davayı en önemli amaç edinen, tanımlanmış belli bir topluluk adına bağımsız bir devlet kurmayı talep eden bütün hareketler için kullanılmaya başlandığını dile getirmektedir.⁶⁴

⁵⁹ Gellner, **Ulus ve Ulusçuluk**, 1992, s.212-213.

⁶⁰ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.12.

⁶¹ Gellner, **a.g.e.**, s.89.

⁶² Gellner, **a.g.e.**, s.96.

⁶³ Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı 1875-1914**, Ankara, 2013, s. 159.

⁶⁴ Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 160.

Milliyetçiliğin kökenleri, sosyolog Liah Greenfeld ve tarihçi Adrian Hastings'e göre İngiltere'de; Alman tarihçi Alter'a göre Fransa'da; Breuilly ve Kedourie'ye göre ise Almanya'da ortaya çıkmıştır.⁶⁵ Hayes de, bugün bilinen biçimiyle modern anlamda milliyetçiliğin ilk beşiğinin İngiltere olduğunu iddia etmektedir.⁶⁶ Diğer bütün düşünürlerden farklı olarak Anderson ise milliyetçiliğin Avrupa dışında bir yerde, Latin Amerika'daki bağımsızlık hareketlerinin arasında doğduğunu ileri sürmektedir.⁶⁷

Aslında geniş kesimler tarafından kabul gören Modernist kuramın düşünürlerince ortaya konulmuş milliyetçiliğin kökeninin bir tarihi bulunmaktadır. Bu tez, milliyetçiliğin tarihini XVIII. yüzyılın sonlarında Amerikan Devrimi ile başlatmakta, Fransız Devrimi ile sürdürmekte ve Napolyon'un Prusya, Rusya ve İspanya'da yaptığı fetihlere duyulan tepkiye kadar uzatmaktadır. Bu sava göre milliyetçilik, yukarıda kısaca özetlediğimiz kırk yıllık devrim süresince doğmuş ve aşama kaydetmiştir.⁶⁸ Kimi Modernist düşünürlere göre, milliyetçiliğin amacı ülke devletler ortaya çıkarmak olduğundan, milliyetçilik modern siyasi bir harekettir. Bu düşünceyi dikkate aldığımızda milliyetçilik ideolojisinin izleri ancak Fransız Devrimine kadar götürülebilmektedir. Dolayısıyla da milliyetçilik modern zamanların bir ürünü veya icadıdır.⁶⁹ Ancak, Hastings, modernist kuramcıların, milliyetçiliğin hikâyesinin yalnızca yarısını anlattıklarını, 1789 öncesinde kalan diğer yarısını ise atladıklarını ifade etmektedir.⁷⁰

Düşünürler arasında tartışma konusu olsa da milliyetçiliğin kökenlerini esas olarak Alman romantik düşüncesinin içerisinde arayan düşünür sayısı hayli fazladır. Hans Kohn'a göre, Alman milliyetçiliğinin kökeninde ve yükselişinde, özellikle 1800'lerdeki romantik akımın etkisi oldukça fazla olmuştur.⁷¹ Habermas ise Almanya'da ortaya çıkan milliyetçiliğin gerçeklikten uzak, duygu yönü ağır basan bir kültür milleti şeklinde geliştiğini, ancak Fransa'da var olan milliyetçiliğin, toprak esasına dayalı bir devlet anlayışından geldiğini ileri sürmektedir. Yazar, Fransa'daki milliyetçiliğin demokratik vatandaşlık haklarının elde edilmesi ve krallara karşı verilen mücadelelerle geliştiğini belirtirken, Almanya'daki

⁶⁵ Özkırmı, a.g.e., s.188.

⁶⁶ Hayes, a.g.e., s.54-55.

⁶⁷ Özkırmı, a.g.e., s.188.

⁶⁸ Smith, a.g.e., s.125.126.

⁶⁹ Smith, a.g.e., s.127-128.

⁷⁰ Smith, a.g.e., s.135.

⁷¹ Özkırmı, a.g.e., s.33.

milliyetçiliğin bir dış düşmana, yani Napolyon'a, karşı yürütülen savaş neticesinde yukarıdan empoze edilerek geliştiğini iddia etmektedir.⁷²

Ernest Gellner, milliyetçiliğin ortaya çıkmaya başladığı ilk dönemde zararsız, hatta neredeyse utangaç bir ideoloji olduğunu söylemektedir. Yazar'a göre milliyetçilik, aydınlanmanın evrenselciliğine karşı, köylü kültürünün özgül değerlerini ön plana çıkarmaktaydı.⁷³ Milliyetçiliğin modern bir mesele olduğunu söyleyen ünlü milliyetçilik teorisyeni, modern öncesi çağlarda milliyetçiliklerden bahsedilemeyeceğini iddia etmektedir. Çünkü büyük kitlelerle aynı kültürü paylaşmayan ve paylaşmak için bir neden de göremeyen küçük seçkin topluluklar tarafından yönetilen, okuryazar olmayan tarım toplumlarında milliyetçiliğe ihtiyaç yoktu, bundan ötürü de bunların milliyetçiliği kullanmaları söz konusu olamazdı.⁷⁴ Gellner, ayrıca Hıristiyanlıkta ortaya çıkan reform hareketlerinin ve Reformasyon ruhunun okuryazarlık ve kitaba bağlılık yönünde yaptığı baskı, tekelci rahipliğe saldırısı, bireyciliği ve hareketli kentli nüfusla olan bağları, onu, milliyetçi çağa yol açan toplumsal özellik ve davranışların bir tür habercisi yaptığını düşünmektedir.⁷⁵

Milliyetçiliğin tarihi ortaya konulurken, milliyetçilik, daha doğrusu milliyetçilikler genel olarak üçlü bir dönemlendirmeye tabi tutulmaktadır: "Birinci Dünya Savaşı öncesi milliyetçilikler, 1918-1945 arası dönem milliyetçilikleri ve 1945 sonrası milliyetçilikler."⁷⁶ Ancak, Louis Snyder milliyetçiliği, kronolojik sınıflandırmaya tabi tutarken dört aşamadan oluşan bir dönemlendirme yapmaktadır. Snyder'e göre, 1815-1871 arasında var olan milliyetçilik "kaynaştırıcı" bir milliyetçiliktir. Yazar, 1871-1900 arasındaki milliyetçiliğin "dağıtıcı", 1900-1945 arası dönemin milliyetçiliğinin "saldırgan" ve son olarak 1945 sonrası dönemdeki milliyetçiliğin de *çağdaş* milliyetçilik olduğunu belirtmektedir.⁷⁷ Diğer taraftan, Hastings, milliyetçiliğin mekânı olan Avrupa'da milli kimliklerin gelişimini ya da milliyetçiliği üç aşamalı bir dönemlendirme ile ortaya koymaktadır. Birinci dönem, beşinci yüzyıldan on dördüncü yüzyıla değin devam eden, "birçoğu açık biçimde istikrarsız olan bölgeye dayanan bir yerel etnisiteler kitlesi" dönemidir. İkinci dönem, on beşinci yüzyıldan itibaren gelişen edebi diller ve büyük devletler, etnik haritanın karmaşıklığını ve değişkenliğini azaltan

⁷² Habermas, **a.g.e.**, s.144.

⁷³ Gellner, **a.g.e.**, s.50-51.

⁷⁴ Smith, **a.g.e.**, s.92.

⁷⁵ Gellner, **Ulus ve Ulusçuluk**, 1992, s.81-82.

⁷⁶ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.31.

⁷⁷ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.59.

dönemdir.⁷⁸ Son olarak, Modernistler tarafından yanıltıcı biçimde millet olmanın bütün tarihi olarak anlaşılan, aynı zamanda milliyetçi de olan devrimci hareketlerin önünü açan Fransız monarşisinin çökmesiyle birlikte XVIII. yüzyılın sonunda başlayan millet olma seyrinin üçüncü aşaması olan dönemdir.⁷⁹

Milliyetçiliği modern zamanların icadı olarak değerlendiren Eric Hobsbawm da, milliyetçiliği dönemler halinde incelemeyi tercih etmektedir. Fransız Devrimi'nden 1918'e kadar olan dönemi, milliyetçiliğin doruğu ve şekillendiği ilk dönem olarak nitelendiren Hobsbawm, 1918-1950 arası dönemi milliyetçiliğin ikinci dönemi olarak belirtmekte ve bu dönemde milliyetçiliğin doruk noktasına ulaştığını düşünmektedir. Yazarın doruk noktası olarak adlandırdığı militan ya da faşist milliyetçilikler değildir. Onun asıl üzerinde durduğu bu dönemde etkin olan antifaşist milliyetçi hareketlerdir. Hobsbawm'ın üçüncü dönem olarak adlandırdığı dönem, yirminci yüzyılın sonlarında görülen milliyetçi hareketlerin genellikle ayrılıkçı, parçalayıcı bir nitelik taşıdığını ve bu hareketlerin modern siyasi örgütlenme biçimlerinin reddi anlamına geldiğini öne sürdüğü bir dönemdir.⁸⁰

Charles Tilly de devlet ve savaş örgütlenmesindeki değişikliklerin birbirleriyle olan ilişkisini incelerken dönemlendirme yaparak sonuca ulaşmaktadır. Tilly, dönemlendirmesini dört sacayağı üzerine inşa etmektedir. Bu çalışmayla doğrudan ilgili olan üçüncü dönemi, 1700-1850'li yıllar arasındaki zaman dilimi olarak ele alan yazar, bu döneme "milletleşme" adını vermektedir. Yazar'a göre, bu dönemde devletler kendi milli nüfuslarından kitlesel ordu ve donanmalar hazırlarken, egemenlerin silahlı kuvvetlerini ve mali araçlarını doğrudan devletin idari yapısı içine alarak milletleşmektedirler.⁸¹

Milliyetçiliğin ortaya çıkıp etkili olmasını sağlayan etkenleri incelerken Eriksen, milliyetçilikten önce aristokrasinin köylülerle aynı kültüre sahip olduğu fikrinin, aristokratlar için tiksindirici, köylüler içinse akıl almaz olabileceğinden söz etmektedir. Yazar, milliyetçiliğin zengin ile fakir, mülksüz ile kapitalist arasındaki dayanışmayı vurguladığını belirtmektedir.⁸² Bu da aslında milliyetçiliğin niye bu dönemde ve mekânda ortaya çıktığını açıklamaktadır. Yine Britanyalı tarihçi ve politik aktivist Seton-Watson'ın çok yararlı bir şekilde gösterdiği gibi, XIX. yüzyıl Avrupa ve yakın çevresi için

⁷⁸ Smith, **a.g.e.**, s.135-136

⁷⁹ Smith, **a.g.e.**, s.136

⁸⁰ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.146.

⁸¹ Tilly, **a.g.e.**, s.63.

⁸² Eriksen, **a.g.e.**, s.157.

halk dillerinde faaliyet gösteren leksikograflar, gramerciler, filologlar ve ediplerin altın çağıydı. Bu meslekten aydınlar enerjik faaliyetleriyle XIX. yüzyıl Avrupa milliyetçiliğinin biçimlenmesinde merkezi bir rol oynamışlardır.⁸³ On dokuzuncu yüzyılın son yıllarında devletler içinde yaşam homojenleşmekteyken, milliyetçiliğin de etkisiyle milli semboller belirginleşmeye, milli diller standartlaşmaya ve milli emek de örgütlenmeye başlamaktadır.⁸⁴

Milliyetçilik literatüründe var olan milliyetçilik paradigmalarının tarihsel süreçte milliyetçiliğin kökenini -ki çoğu paradigma tarafından bu düşünce kabul görmez- en fazla geriye götürebildikleri zamansal mekan, kabilesel ilişkilerin hüküm sürdüğü çağlardır. Kabilecilik olarak nitelendirilen bu dönem ilişkileri, kimi düşünürler tarafından ilkel, küçük boyutlu ve genellikle yoğun bir milliyetçilik türü olarak adlandırılmaktadır. Hatta bu ilişkilerin yaşandığı bölgelerde durumun şimdiki zamanlarda da aynen devam ettiği düşünülmektedir. Özkırmı, “Kabileler ve kabilecilik ilk çağların ve kayıtlarına ulaşabildiğimiz birçok muhtelif bölgenin kendine has özelliği” olduğunu ifade etmektedir. Yazar, bu tür yapı veya yapıların muhtemelen tarih öncesinin birçok yüzyıl ile binyıllarında, insanlığın dünyadaki varlığının büyük bir bölümünde hüküm sürdüğünü belirtmektedir.⁸⁵ Sonraki zamanlarda, sanayileşme, endüstrileşme ve şehirleşmenin gelişmesi karşısında yeryüzüne egemen olan kabilecilik, dünyanın bazı bölgelerinde tamamen olmasa da, yok olmaya başlamaktadır. Eski zamanların kabileci yapıları, insanoğlunun medeniliğine ve vatanseverliğine hükmedemez olmaktadır.⁸⁶ İlkel kabileler genel olarak kendine yeterli bir ekonomik yapıya sahiptiler. Kabileciliğin geriye doğru itilmesinde milletlerarası düzeyde askeri imparatorlukların yükselişi, evrensel dinlerinin yayılması ile dil ve edebiyatın da çok ciddi bir etkisinin olduğu da genel olarak kabul edilmektedir.⁸⁷ Fransız tarihçi Ernest Renan, milletlerin modern anlamıyla anlaşılmalı tarihte oldukça yeni bir durum olduğunu ifade etmektedir. Renan, ilkçağda bu gibi milletlerin olmadığını; Mısır, Çin, eski Kalde gibi bölgedeki halkların hiçbir bakımdan millet olamadığını, bunların, "Güneş'in veya Gök'ün bir oğlu tarafından güdülen sürüler" olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, o zamanlarda nasıl ki Çin vatandaşı yok idiyse Mısır vatandaşı diye bir şeyin de olmadığını iddia etmektedir. Renan, eski zamanların Yunanlılarının ve Romalılarının cumhuriyetlerinin, beledi krallıklarının ve mahallî cumhuriyetlerinin bir araya

⁸³ Anderson, **a.g.e.**, s.87.

⁸⁴ Tilly, **a.g.e.**, s.202.

⁸⁵ Hayes, **a.g.e.**, s.34-35.

⁸⁶ Hayes, **a.g.e.**, s.35.

⁸⁷ Hayes, **a.g.e.**, s.38-40.

toplayan konfederasyonlarının var olduğunu, ancak kendi döneminde (1880'ler) anlaşılan manasıyla milletlerinin olmadığı belirtmektedir."⁸⁸

Kabileci anlayışın aksine, modern milliyetçilik tarım ve ticaretin hâkim olduğu bir toplumsal düzenin bünyesinde doğduğu ifade edilmektedir. İlk öncülerinin de toprak asilzadeleri, tüccar, hukukçu, devlet memuru, aydın veya gazetecilerden oluşan orta direk profesyoneller arasından çıktığı düşünülmektedir.⁸⁹ Modern milliyetçiliğin ve milletlerin yalnızca modern zamanların meseleleri olduğu iddia edilmektedir. Kültürel farklılıklarla ilgili kolonyal dönem öncesi nosyonların, kapitalizm ve devletin bir neticesi olarak ortaya çıkan fenomenlerden bütünüyle farklı bir şey söylediklerine de inanılmaktadır.⁹⁰ Fakat modern milliyetçiliğin, millet biçiminin gerçek yaşı hakkında pek bir şey söylemediğini düşünenler de mevcuttur.⁹¹

Ortaçağın sonlarında veya modern çağların başında, Avrupa'da milli duygunun ortaya çıkmasında ve bugün bilinen geniş boyutlu milliyetçiliğin yükselmesinde çeşitli etkenlerin olduğu belirtilmektedir:

"1) entelektüeller arasında kozmopolitçiliğin zayıflamasının ve milli kültürlerin yükselişinin eşlik ettiği, yerli edebiyatlarının doğuşu ve Latince'nin nispi zayıflaması; 2) feodal ya da şehir devletten, yani roma imparatorluğunun ayakta kalan kalıntısından daha güçlü ve daha etkin siyasi bir kurum olarak, monarşik milli devletin doğuşu; 3) mahalli lonca ya da malikâne ekonomisinin milli devlet ekonomisine dönmesi ve bunun sonucunda, ticaretin, sanayinin ve tarımın milli düzenlemeye tabi tutulması; 4) Katolik Hıristiyanlığının bölünmesi ve milli kiliselerin kurulması."⁹²

On sekizinci yüzyılın son çeyreğinde sanayi devrimi olarak adlandırılan teknolojik gelişme ve büyük hacimli makine sanayii, diğer bir ifadeyle sanayileşme, Avrupa toplumunun geleneksel yapısını değiştirip geliştirmekte ve milliyetçiliğin yükselişinin temellerini atmaya başlamaktadır.⁹³ Gellner de, milliyetçiliğin özünde esasen sanayicilik ve endüstrileşmenin olduğuna söylemektedir.⁹⁴ Yazar'a göre, sanayi ve endüstri öncesi çağlarda uygarlıklar kültür ve etnik farklılıklar açısından zengindi, ancak bu dönemlerde politik

⁸⁸ Ernest Renan, **Nutuklar ve Konferanslar: Millet Nedir?**, (Çev: Ziya İshan), Sakarya Basımevi, Ankara, 1946, s.99.

⁸⁹ Hayes, **a.g.e.**, s.99.

⁹⁰ Erikson, **a.g.e.**, s.121.

⁹¹ Balibar, "Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji" **İrk Ulus Sınıf**, s.114.

⁹² Hayes, **a.g.e.**, s.45.

⁹³ Hayes, **a.g.e.**, s.100.

⁹⁴ Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, İstanbul, 2013, s.235.

milliyetçilikler yoktu.⁹⁵ Fakat modern ve endüstrileşmiş dünya, tarih boyunca ilk defa, yüksek, yazılı veya eğitimle aktarılan kültürün bir azınlığın tekelinde olmadığı bir dünyaydı ve bu da ister istemez "ancien regime" ile bir farklılığın ortaya çıkmasını sağlamaktaydı.⁹⁶ On dokuzuncu ve XX. yüzyılda yaşayanlar, sadece bir birey olarak endüstrileşmiyorlardı, aynı zamanda bir Alman, bir Rus, bir Japon olarak endüstrileşiyorlardı.⁹⁷ Bu zamanlarda, aydınlanma düşüncesinin evrenselliğinin yerini Romantik akımın milliyetçiliği almaya başlamıştı artık... Yeni ve popüler anlamıyla millet artık iyice yerleşmeye başlamıştı. Milletlerarası ilişkiler, bundan sonra monarkların kişisel çıkarları, ihtirasları ve duygularıyla değil, milletlerin toplumsal çıkarları, tutkuları ve duyguları tarafından yönlendirilmekteydi.⁹⁸ Diğer tarafta, bu dönemde milliyetçiliğin amacı olan milli kimlik, kendini modern, şehirleşmiş ve yüksek teknoloji toplumlarda iyice yerleştirmek için yeni araçlar kullanmaya başlamaktadır. Bunlardan en öne çıkan, modern kitlesel medyanın -basın, sinema ve radyo- ortaya çıkıp, oluşturduğu yüksek boyutlu etkinin olduğu düşünülmektedir.⁹⁹

Ancak Nairn, Gellner'in aksine milliyetçiliğin sanayileşme, kentleşme gibi süreçlerin ürünü olmadığını savunmaktadır. Ona göre, milliyetçiliği asıl doğuran vasıta kapitalist ekonominin XVIII. yüzyıldan itibaren eşit olmayan, dengesiz gelişimidir. Nairn, milliyetçiliği geri kalmış ülkelerin bu dengesiz gelişmeye verdiği tepkiye bağlamakta,¹⁰⁰ kapitalizmin dünyayı hızla etki altına almasının tarihsel-toplumsal bir bedeli olarak değerlendirmektedir. Yazar, bu düşüncesiyle, Avrupa aydınlanmacı düşüncesinin savunduğunun, yani aydınlanmacı ya da modernist görüşe göre insanlık hep ileriye gidecek, sürekli gelişecek, geri kalmış uygarlıkları da kendi düzenine uyduracak, uygarlık dengeli olarak gelişecek şeklindeki fikrin tam tersini savunmaktadır.¹⁰¹

Avrupa'da ilk büyük milliyetçilik dalgası 1848 Devrimi ile sonuçlanmıştır. Daha sonra, özellikle de XIX. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa dışında Meiji Japonya'sı, Hindistan, Ermenistan ve Mısır gibi bölgelerde etkili olmaya başlayan milliyetçilik, XX. yüzyılın ilk yıllarında Türk, Arap, Pers, Burma, Çava, Filipin, Vietnam ve Çin gibi Asya'dan çeşitli etnik milliyetçiliklere kaynaklık etmiş, Nijerya, Gana ve Güney Afrika'da olduğu gibi Afrika'daki ilk milliyetçilik kıpırtılarının ortaya çıkmasına neden

⁹⁵ Gellner, **a.g.e.**, s.60.

⁹⁶ Gellner, **a.g.e.**, s.66.

⁹⁷ Gellner, **a.g.e.**, s.68.

⁹⁸ Edward Hallett Carr, **Milliyetçilik ve Sonrası**, (Çev: Osman Akınhay), İletişim, İstanbul, 2015, s.21-22.

⁹⁹ Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik**, İstanbul, 2014, s.170.

¹⁰⁰ Özkırmlı, **a.g.e.**, s.117.

¹⁰¹ Özkırmlı, **a.g.e.**, s.108-110.

olmuştur. Dünya üzerinde Avrupa'dan Amerika'ya, Asya'dan Afrika'ya 1930'lu, 1940'lı yıllarda yeryüzünde milliyetçiliğin uğramadığı herhangi bir köşe kalmamış gibidir. Bu hızlı yayılmadan sonra Afrika ve Asya'daki sömürgecilik karşıtı "özgürlükçü" milliyetçilikler neşvünema bulmaya başlamaktadır.¹⁰² Avrupa'da ortaya çıkan ve -her ne kadar Anderson'a göre ilk kez Latin Amerika'da ortaya çıkmış olsa da- daha sonra bütün dünyaya yayılan milliyetçiliğin Asya ve Afrika'nın sömürgeleştirilmiş yerlerinde yeşerip gelişen son dalgası, büyük oranda sanayi kapitalizminin başarılarının mümkün kıldığı küresel emperyalizme karşı bir tepki olarak geliştiği düşünülmektedir.¹⁰³

Metternich destekli siyasi liberaller, her fert gibi her milliyetin de doğuştan hürriyet hakkına sahip olduğunu savunmaktaydılar. Liberal milliyetçiler bilhassa 1830'larda ve 1840'larda Almanya, Polonya ve İtalya'da ortaya çıkmış, belirginleşmişlerdi. Dönemin ünlü İtalyan milliyetçi düşünürü Mazzini, mevcut devletlerin devrilip yok edilmesi gerektiğini söylemektedir. İtalyan yazar, Tanrı'nın her halk için bir milliyet emretmiş olduğunu ve bu emri yerine getirirken halkın, yani milliyetin, ilahi iradeyi tahakkuk ettirdiğini, bu görevin yerine getirilmesinin de İtalya'ya düştüğünü belirtmektedir.¹⁰⁴

Jürgen Habermas, XIX. yüzyıl sonlarında ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa yönetimlerinin, kendi bünyelerinde ortaya çıkan sosyal anlaşmazlıkları içten ziyade, dışa yöneltmek ve dış politikada sunacağı katkılarla denge sağlamak amacıyla sürekli bir şekilde milliyetçiliğin itici gücünden faydalandığını belirtmektedir.¹⁰⁵ Yazar'a göre milliyetçiliğin bu itici gücü, 1830'larda ortaya çıkmaya başlayan milliyetçi irredentizm (yayılmacı) evresinde ilk milli ayaklanmalarla başlamakta, milliyetçi ilkenin 1918'deki nihai zaferine kadar uzanmaktadır. Bu evreyi, 1918 sonrasının başlarda muzaffer, sonrasında kendini mağlup eden milliyetçilik evresi takip etmektedir.¹⁰⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki kırk yılda milli meseleler neredeyse bütün Avrupa devletlerinin iç politikasında büyük bir sorun teşkil etmektedir.¹⁰⁷ Milliyetçiliğin etkisi, 1870 yılına kadar Avrupa'da egemen ve bağımsız birimlerin sayısını azaltmaktadır. Fakat 1871'de Almanya ve İtalya milli birliklerini tamamladıklarında, milli birliğini kurmuş olan 14 tane benzer

¹⁰² Smith, **a.g.e.**, s.125.126.

¹⁰³ Anderson, **a.g.e.**, s.157.

¹⁰⁴ Hayes, **a.g.e.**, s.88.

¹⁰⁵ Habermas, **a.g.e.**, s.78.

¹⁰⁶ Gellner, **a.g.e.**, s.48-49.

¹⁰⁷ Hobsbawm, **a.g.e.**, s.129.

birim mevcuttur. Bu sayı 1914'te 20'ye çıkarken, 1924'te 26'ya kadar yükselmiştir.¹⁰⁸ Habermas, 1870'ler ile Birinci Dünya Savaşı arası Avrupa emperyalizminin, XX. yüzyıldaki milliyetçiliklerle benzer bir şekilde, millet fikriyle, milletleri ortaya koydukları bağlılıklarla anayasal devlete güdülemekten çok hiçbir şekilde temel cumhuriyetçi prensiplerle ilgisi olmayan hedefler çerçevesinde harekete geçirdiğini ve bununda acı bir gerçek olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁹

Yirminci yüzyılda milliyetçi duyguların, kökenlerinde ve daha sonraki görünümünde kimi ortak semboller içermek eğiliminde oldukları düşünülmektedir. Bu simgeler: "Bir anavatana bağlılık, farklı ideal ile değerler icat edilmesi ve sürekliliğiyle ilgili olmak gibi" olanlardır. Psikolojik milliyetçilik kuramları genellikle bu düşünceleri kişilerin kendilerini tanımlayabilecekleri bir ortaklığa dâhil olma ihtiyacıyla ilişkilendirmektedirler. Milliyetçiliğin sembolleri, yerel toplum ya da akraba grubu gibi bu ihtiyacı karşılayabilen daha önceki gruplaşmaların geniş ölçüde yok olmasıyla, modern bir ikame sağlamaktadır. Milliyetçilik yalnızca grup kimliğine bir temel oluşturmaz, aynı zamanda bunu yaparken, bu kimliği farklı ve değerli başarıların sonucu olarak göstermek bağlamına yerleştirmektedir.¹¹⁰

Birinci Dünya Savaşı, sadece devletlerin devletlere üstünlük sağlaması değil, bütün Avrupa'da milliyetçiliğin emperyalizm karşısında ve milli devletlerin de imparatorluklar üzerindeki zaferleri olarak değerlendirilmiştir.¹¹¹ Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasının sebeplerinden biri olarak görülen milliyetçilik,¹¹² savaştan sonraki bu zaferiyle birlikte hızla Arap dünyasına, Hindistan'a ve Uzak Doğu'ya da yayılmaya ve yerleşmeye başlamıştır.¹¹³

"İkinci Dünya Savaşı'nın, Birinci Dünya Savaşına göre daha milliyetçi bir mücadele" olduğu düşünülmektedir.¹¹⁴ Hitler döneminin 1932-1945 yılları arası Almanya'sında, milliyetçiliğin, devletin her şeyi, hatta gerçek dini haline getirildiği iddia edilmektedir.¹¹⁵ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ve esasında savaşın en önemli sonuçlarından biri de milliyetçiliğin evrensel

¹⁰⁸ Carr, **a.g.e.**, s.38.

¹⁰⁹ Habermas, **a.g.e.**, s.25.

¹¹⁰ Giddens, **a.g.e.**, s.281.

¹¹¹ Hayes, **a.g.e.**, s.147.

¹¹² Michael Mann, **Devletler, Savaş ve Kapitalizm**, (Çev: Semih Türkoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s.166.

¹¹³ Carr, **a.g.e.**, s.38.

¹¹⁴ Hayes, **a.g.e.**, s.175.

¹¹⁵ Hayes, **a.g.e.**, s.166-167.

çoşkunluğu olarak görülmektedir. Milliyetçilik artık yalnızca Avrupa ve Amerika'yla münhasır bir varlık değildir. Milliyetçiliğin ithal edilen tohumları, artık her iklimde ve kıtada çiçek açmaya başlamıştır.¹¹⁶ Durkheim'in öğretisi bize toplumun dini ibadet yolu ile kendi gizli imajına taptığını söylemektedir. Milliyetçi bir çağda ise toplumlar böyle bir kamuflemandan sıyrılarak pişkinlik ve açıklıkla kendilerini kutsal bir varlık gibi görüp, kendilerine tapmaktadırlar. Nazi Almanya'sının Nürnberg'de kendine tapınırken ne Tanrı'ya hatta ne de Wotan'a¹¹⁷ tapınma iddiasının olmadığına; çok bariz bir biçimde kendine taptığına inanılmaktadır.¹¹⁸ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki bağımsızlık yanlısı ve sömürgecilikten kurtulma mücadelesi veren milli hareketler, tartışmasız biçimde, sosyalist/komünist antiemperyalizmle özdeşleştiği iddia edilmektedir. Artık milli kurtuluş, solun sloganı durumuna gelmiştir. Paradoksal bir şekilde, Batı Avrupa'daki yeni ortaya çıkan etnik ve ayrılıkçı hareketler, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki aşırı sağcı, faşizm yanlısı tavırla hiç uyuşmayan toplumsal devrimden yana ve Marksist söylemleri benimsediği iddia edilmektedir.¹¹⁹ Üçüncü Dünya'daki antiemperyal milliyetçi hareketlerden çok azı, emperyalistlerin gelişinden önce var olan politik ya da etnik bir birimle çakıştığı için, terimin XIX. yüzyılda Avrupa'daki kullanıldığı anlamıyla milliyetçiliğin gelişmesi çoğunlukla sömürgeciliğin sona erişinden sonraya, yani esasen 1945'ten sonraya denk geldiği öne sürülmektedir.¹²⁰

"Modern dünyanın bir milletler dünyası olduğunu söylemek hem bir gerçeği hem de bir isteği ifade etmek anlamına gelir. Bugün siyasetin ve devlet oluşturmanın meşruluk zemini milliyetçiliktir" diyen düşünürler mevcuttur.¹²¹ Bu meşruluk zemininin de etkisiyle, bugünün milliyetçiliğinden kaynaklı milliyetçi savaşlar, topyekûn olduğu ve bu savaşların sınıf savaşı değil de, kitlelerin savaşları şeklinde yaşandığı ifade edilmektedir.¹²² Milliyetçilik şimdiye kadar görülen en yıkıcı savaşların nedeni olarak değerlendirilmekte, Nazizm ve Faşizmin vahşiliklerini meşrulaştırdığı iddia edilmektedir. Çağdaş dünyada en baskıcı siyasi rejimlerin yanı sıra en akıl dışılığı yeniden doğuşçu milliyetçi hareketlerin doğurduğuna inanılmaktadır. Her ne kadar kimi zaman özgürlük hikâyesinin bir parçası olarak değerlendirilirse de, milliyetçilik ve özgürlüğün çok sık olarak uzlaşmaz biçimde birbirine karşı olduğunu gösteren

¹¹⁶ Hayes, a.g.e., s.178.

¹¹⁷ Wotan, Kıta Avrupa'sında, Germen ve Anglosakson paganizminde inanılan mitolojik bir Tanrı'dır.

¹¹⁸ Gellner, **Ulus ve Ulusçuluk**, 1992, s.106.

¹¹⁹ Hobsbawm, a.g.e., s.178.

¹²⁰ Hobsbawm, a.g.e., s.182.

¹²¹ Smith, **Ulusların Etnik Kökenleri**, Ankara, 2002, s.171.

¹²² Hayes, a.g.e., s.196-197.

kanıtların da oldukça fazla olduğu belirtilmektedir.¹²³ Chatterjee, milliyetçi düşüncede içsel bir çelişki olduğunu, çünkü tam da reddetmeye çalıştığı iktidar yapısına denk düşen temsili yapının bilgi çerçevesi içinde akıl yürüttüğünü belirtmektedir.¹²⁴ Yazar, milliyetçi ideolojinin, içerik olarak polemiksel olduğunu, gerilimlerle yüklendiğini, tutkulu, tereddütlü bir sese sahip olduğunu ve davasını güçlü bir muhalefete karşı savunma durumunda karşılaşılabilecek baskılar karşısında ihanet ettiğini ifade etmektedir.¹²⁵

Fakat bu zamanlarda milliyetçiliğin artık geçersiz hale geldiği de iddia edilmektedir.¹²⁶ Kimi düşünürler ulus-devletin gerilemesiyle birlikte milliyetçiliğin de bir gerileme içine girmesinin muhtemel olduğunu ileri sürmektedir.¹²⁷ Hobsbawm, yerkürede mevcut 180 devlet içinde en fazla bir düzine devletin kendi yurttaşlarını gerçek anlamda tek bir dinsel veya etnik grup duygusuyla özdeşleştirebildiğini, dolayısıyla homojenliğin sağlanmasını öngören milliyetçiliğin, yalnızca istenilmeyen bir şey olarak kalmayacağını, aynı zamanda büyük ölçüde kendi kendini yok eden bir niteliğe bürüneceğini ileri sürmektedir.¹²⁸ Millet-sonrası düzen ve milliyetçiliğin zayıfladığı tezinin başka bir versiyonu da, küresel kültürün elektronik kitle iletişiminden kaynaklandığı şeklindedir. Bilgi toplumu ve kitle iletişimin küresel kültürün koşullarını yarattığı, tek bir kozmopolit ve bilimsel kültürün küreyi kuşattığı ve önceden var olan bütün etnik ve milli kültürlerin meşruiyetini ortadan kaldırdığı iddia edilmektedir. Bu sava göre, millet ve milliyetçilik esasen romantik çağa, modernleşme dönemine ait kavramlardır. Kitle iletişimden sonra ortaya çıkan kozmopolit ve melez kültür çağında ise bunların kimsenin dikkatini artık çekemediği ileri sürülmektedir.¹²⁹ Hobsbawm da, ne kadar çok endüstrileşme olursa, o kadar az milliyetçilik olacağını iddia etmektedir.¹³⁰

Ancak, bazı düşünürler de XX. yüzyılın ilk yıllarında birçok sosyal bilimci teorisyenin, etnisite ve milliyetçiliğin önemini yitireceğine ve sonunda modernleşme, sanayileşme ve bireyselleşmeyle birlikte ortadan kalkacağına inandığını, ancak bu öngörünün hiç bir zaman gerçekleşmediğini belirtmektedirler.¹³¹ Milliyetçiliğin, kimi zaman yenilmesine rağmen her yerde eşit biçimde hiçbir engelle karşılaşmaksızın her seferinde güçlü bir biçimde büyüdüğünü ve önem kazandığına inanmaktadırlar. Ayrıca “politik

¹²³ Chatterjee, *a.g.e.*, s.16.

¹²⁴ Chatterjee, *a.g.e.*, s.78.

¹²⁵ Chatterjee, *a.g.e.*, s.81.

¹²⁶ Smith, *Milliyetçilik*, Ankara, 2013, s.130.

¹²⁷ Hobsbawm, *a.g.e.*, s.227.

¹²⁸ Hobsbawm, *a.g.e.*, s.220-221.

¹²⁹ Smith, *a.g.e.*, s.182.

¹³⁰ Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, İstanbul, 2013, s.62.

¹³¹ Eriksen, *a.g.e.*, s.12.

sınırların etnik sınırlara denk düşecek şekilde yönetenlerin yönetilenlerle aynı etnik kökenden olması tarih boyunca hiç bir dönemde bu kadar belirgin bir otoriteye kavuşmamıştı” diye de eklemektedirler.¹³² 1930'lu yılların ortalarında Arnold Toynbee, postmodern dünyada milliyetçiliğin geldiği noktayı değerlendirirken, tarihçiliğe de modernizm yerine, post modernizm geldiğini, bunun da sanayileşme ve milliyetçilik gibi iki gücün aralarındaki çekişme ve rekabetle Batı'nın yeni tarihini şekillendirmelerinden kaynaklandığını dile getirmektedir. Yazar, milliyetçilik ve sanayi devriminin aralarındaki evrensel boyuttaki gerilime yaslanarak yıkıcı bir rekabete tutuşmalarının yeni bir durum olduğunu, etnik cemaatlerin ve yerel milliyetçi hareketlerin bu yeni durumla büyümesinin modern değil modern sonrası yani postmodern olduğunu düşünmektedir.¹³³

IV. Milliyetçilik Türleri veya Tipolojileri

Milliyetçiliğin değişik kuramları, farklı düşünen kuramcıları olduğu gibi çeşitli türleri de mevcuttur. Ancak kaç tane olduklarını tespit etmek gerçekten çok zordur. Çünkü milliyetçilik birçok durumdan, ideolojiden, kavramdan, paradigmadan vb. destek aldığı gibi, birçok ideolojiyi, kuramı, paradigmayı da etkilemiştir. Bu karşılıklı etkileşimin de etkisiyle milliyetçiliğin oldukça fazla türü ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bu bölümünde milliyetçiliğin bütün tipolojilerini saymak yerine, literatürde sıkça yer alanlar değerlendirilecektir.

Milliyetçilik kavramı her ne kadar sürekli olarak bölünmekte ise de bazı düşünürler, genel olarak bir iyi, bir de kötü milliyetçiliğin varlığının herkesçe kabul edildiğini söylemektedirler. Bir tarafta devlet ya da toplumsal bir grup oluşturmaya çalışanların, diğer tarafta onlara boyun eğdirmeye, onları ortadan kaldırmaya çalışanların milliyetçiliklerinin olduğu ileri sürülmektedir. Bir yanda, diğer milliyetçiliklere tahammül gösteren, hatta onları onaylayıp aynı tarihsel perspektife dâhil eden milliyetçiliklerin, diğer yanda emperyalist ve ırkçı bir bakış açısıyla onları kökten dışlayan milliyetçiliklerin söz konusu olduğu belirtilmektedir. Bazı milliyetçiliklerin hukuka başvurarak mücadele ettiği, bazılarının da kuvveti esas alarak sahneye atıldığı iddia edilmektedir.¹³⁴

Umut Özkırımlı'ya göre, Carlton Hayes milliyetçi ideolojinin tipolojilerini belirlemeye çalışan ilk düşünürdür. "Hayes'in tipolojisi insancıl, geleneksel, jakoben, liberal, ekonomik ve kaynaştırıcı integral, devletle milleti

¹³² Gellner, a.g.e., s.63.

¹³³ Ali Akay, *Postmodernizmin ABC'si*, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s.32.

¹³⁴ Balibar, a.g.m., s.64-65.

bir tutan milliyetçiliklerden oluşuyordu."¹³⁵ Smith'in formüllemesi ise ilke temelli milliyetçiliklerle etnik temelli milliyetçilikler şeklindedir.¹³⁶

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun topraklarında doğan ve sonrada Amerika'ya yerleşen tarihçi ve filozof Hans Kohn, toprağa bağlı milliyetçilikler ile etnik milliyetçiliklerin mevcudiyetinden söz etmektedir. Bu iki tür milliyetçiliği de bağımsızlık öncesi ve sonrası olarak ayıran ünlü tarihçi, şu şekilde bir milliyetçilik tipolojisi ortaya koymaktadır:

*"1.Toprağa bağlı milliyetçilikler (a) Bağımsızlıktan önce; bu tür akımlar önce yabancı yönetimden kurtulmaya çalışacak, sonrada eskiden sömürge olan bu topraklar üzerinde yeni bir devlet ulus (state-nation) kurmayı deneyecektir. Bunlar sömürge karşıtı milliyetçiliklerdir. (b) bağımsızlık sonrası; bu akımlar dağılmış etnik toplulukları, eskiden sömürge olan topraklar üzerinde kurulacak yeni bir devlette birleştirme amacını güderler. Bunlar bütünleştirici milliyetçiliklerdir. 2. Etnik milliyetçilikler (a) bağımsızlıktan önce, bu tür akımlar daha büyük bir siyasi birimden ayrılmayı ve yeni bir etnisiteye dayalı milletler kurmayı amaçlayacaklardır. Bunlar ayrılıkçı milliyetçilikler ya da diaspora milliyetçilikleridir. (b) Bağımsızlık sonrası; bu tür akımlar var olan etnisiteye dayalı milletin sınırları dışında kalan soydaşlarını ve onların yaşadıkları toprakları kapsayacak şekilde genişlemeyi ve daha büyük bir millet kurmayı hedefler. Bunlar irridentist' (genişlemeci) ve pan milliyetçilikleridir."*¹³⁷

Hans Kohn gibi ünlü filozof John Plamenatz de, milliyetçiliğin, iki tipinden söz etmektedir. İki tipte de milliyetçilik, her ne kadar sıklıkla siyasi bir şekle bürünse de, esasında kültürel bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Plamenatz, milliyetçiliğin bu iki türünü *Batı* ve *"Doğu tipi milliyetçilik"* olarak adlandırmaktadır. Her iki türde, belirli bir milli kültürün gelişme düzeyinin ölçüldüğü ortak standartların varlığının kabulüne dayanmaktadır. Batı tipi milliyetçilikte, milletin ötekilerin karşısında avantajlı olduğu duygusu vardır ve millet hâlihazırda bu eksikleri giderme girişimi için gerekli donanıma sahiptir. "Batı tipi milliyetçilik, toplumsal ve entelektüel kökenleri itibariyle genel olarak Batı Avrupalı olan, insan, ahlak ve toplum hakkında bir fikirler dizisine dayanmaktaydı." Diğer tarafta, Doğu milliyetçiliği o güne kadar kendilerine yabancı olan bir uygarlığa yeni giren ve eski kültürleri bu kozmopolit ve gittikçe egemen hale gelen standartları başarı ve mükemmelliğe uygun hale getirilmemiş halklar arasında ortaya çıkmaktadır.

¹³⁵ Özkırmı, a.g.e., s.58.

¹³⁶ Smith, a.g.e., s.63.

¹³⁷ Özkırmı, a.g.e., s.220-221.

Bu halklar da kendi milletlerinin geriliğini, Batı Avrupa'nın gelişmiş milletleri tarafından konan belirli kozmopolit kriterlere göre ölçmektedirler. Doğu tipi milliyetçiliğe milleti dönüştürmek için kültürel olarak yeniden donatmak şeklindeki bir arzunun eşlik ettiği ileri sürülmektedir. Ancak bu yabancı kültürleri taklit ederek olamazdı, çünkü o zaman millet ötekinden farklı olan kimliğini kaybedebilirdi. Bu nedenle arayış, ilerlemenin gereklerine uygun hale getirilmiş, fakat aynı zamanda kendi farklılığını da muhafaza eden bir milli kültürün yeniden canlandırılması arayışı ortaya çıkmıştır. Fakat bu çabanın derin çelişkiler içerdiği söylenmektedir. Öncelikle taklit ettiği modellere karşı hem taklitçi hem de düşmanca olduğu belirtilmektedir. John Plamenatz'a göre, doğu milliyetçiliği tedirgin ve dengesizdir, hâlbuki Herder ve Mazzini'nin -batı milliyetçiliği- milliyetçilikleri öyle değildir.¹³⁸

Milliyetçiliğin başka bir türü de ilkel milliyetçiliktir.¹³⁹ Bu milliyetçilik biçimi her ne kadar milliyetçiliğin bir türü olarak kabul görse de, esasen kabilecilik olarak nitelendirilmesi ve ön-milliyetçiliğin örüntülerini veya işaretlerini taşıyan, ancak milliyetçilik olmayan bir olgu olarak değerlendirilmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir. Çünkü kabile bağlılığının, modern milliyetçilikte var olan veya icad edilen bağlılıkla ilişkisinin modern düzlemde anlamsal ve kavramsal olarak iz düşümünün veya ilintisinin olmadığı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, farklı bir etnisiteden, farklı milli bir varlıktan ziyade farklı bir aşiret yapısı ya da toplumsal bir gruptan bahsetmenin daha doğru olacağı telakki edilmektedir. Bundan ötürü eski çağlardaki yapıyı, bir milliyetçilik türünden ziyade, bir grup veya kabile bağlılığı ve çıkarını savunan ve ön-milliyetçiliğin kısmi işaretlerini taşıyan kabilecilik olarak nitelendirmenin daha doğru olacağı değerlendirilmektedir. Hayes de, tarihsel süreç içerisinde medeniyetin ilerlemesi ve yayılmasıyla, ilkel milliyetçilik olarak adlandırdığı kabileciliğin dünyanın bazı bölgelerinde etkisinin azalmaya

¹³⁸ Partha Chatterjee, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, (Çev: Sami Oğuz), İletişim, İstanbul, 1996, s.14-15.

¹³⁹ Hayes, kabileciliğin ilkel, küçük ölçekli ve genellikle yoğun bir milliyetçilik tipolojisi olduğunu ve yaşadığı yerlerde hala öyle olduğunu ifade etmektedir. Kabileler ve kabilecilik ilk çağların ve kayıtlarına ulaşabildiğimiz birçok muhtelif bölgenin kendine has özelliğidir. Muhtemelen tarih öncesinin sayısız yüzyıl ve binyıllarında; diğer bir ifadeyle, insanoğlunun yeryüzündeki varlığının büyük kısmında hüküm sürdüler. Ancak Hayes, tarihsel süreç içerisinde medeniyetin ilerlemesi ve yayılmasıyla, ilkel milliyetçilik olarak adlandırdığı kabileciliğin dünyanın bazı bölgelerinde etkisinin azalmaya başladığını belirtmektedir. Kabile bağlılığının, medenileşen insanların vatanseverliğine hükmedemediğini söylemektedir (Hayes, *Milliyetçilik Bir Din*, s.160-165). Gellner, "köy toplulukları, ne okuryazarlık veya soyut iletişim olanağına, ne de bunun gereksinimine sahiptirler. Yaşamlarını sabit toplumsal bağlamlarda geçiren, birbirini tekrarlayan ve standart durumlarla karşılaşan ve birbirleriyle ses ahengi, yüz ifadeleri ve jestler aracılığıyla anlaşılan insanlar" olduğunu ifade etmektedir (Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, 2013, s.63).

başladığını belirtmektedir. Kabile bağlılığının, medenileşen insanların vatanseverliğine hükmedemediğini söylemektedir.¹⁴⁰

Milliyetçilik türleri yukarıda genel hatlarını verdiğimiz tipolojilerle sınırlı değildir. Birçok düşünür tarafından birçok milliyetçilik türünden bahsedilmesine rağmen, aşağıda sadece bir kaçından bahsetmek yerinde olacaktır. Çünkü var olan bütün milliyetçilik türlerinden bahsetmek bu çalışmanın hem mahiyetini hem de sınırlarını aşmaktadır. Bundan dolayı, bazı düşünürlerin ortaya koyduğu tipolojilerden bahsetmekle yetinilecektir.

Maurras, "bütüncül milliyetçilik" diye bir milliyetçilik türünün olduğunu söylemekte, bütüncül milliyetçilerin ilkelerini her şeyin üstünde gördüklerini ifade etmektedir. Yazar, bu milliyetçilerin tüm meseleleri milli menfaat bağlamında ele aldığını ve çözdüğünü belirtmektedir.¹⁴¹ Amerikalı tarihçi Carlton Hayes, doktriner ve demagog olarak nitelediği Maurras'ın bütüncül milliyetçiliğinin ötesine geçebilen aklın alabileceği başka bir ifrat milliyetçiliğin pek görülmediğini iddia etmektedir.¹⁴² Bütüncül ve aynı zamanda totaliter milliyetçiliğin tam örneği Mussolini ya da Stalin değil, Adolf Hitler olduğu düşünülmektedir.¹⁴³ Seton-Watson ise Avrupa'da XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, "resmi milliyetçilikler" dediği bir türün geliştiğini ortaya koymaktadır.¹⁴⁴ Yazar, resmi milliyetçiliğin başlangıçtan beri, imparatorluk ve hanedan çıkarlarını korumakla yakından ilişkili, bilinçli, savunmacı bir politika olduğunu ileri sürmektedir.¹⁴⁵

Anderson, popüler dilsel-milliyetçiliklerin ortaya çıkmasından söz ederken,¹⁴⁶ diğer düşünürler milliyetçiliğin, popüler ön-milliyetçilik,¹⁴⁷ antifaşist milliyetçilik,¹⁴⁸ militan milliyetçilik,¹⁴⁹ kültürel milliyetçilik gibi türlerinin olduğunu ifade etmektedirler.¹⁵⁰ Milliyetçilik türleriyle ilgili bir katkı da Louis Snyder'den gelmiştir. Snyder, sınıflandırmasını kronoloji üzerine oturarak geliştirmektedir. Yazar, milliyetçiliği dönemlere ayırarak kronolojik bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır: 1815-1871 arasında kaynaştırıcı milliyetçiliğin, 1871-1900 arasında dağıtıcı milliyetçiliğin, 1900-

¹⁴⁰ Hayes, **a.g.e.**, s.35.

¹⁴¹ Hayes, **a.g.e.**, s.160.

¹⁴² Hayes, **a.g.e.**, s.161.

¹⁴³ Hayes, **a.g.e.**, s.164-165.

¹⁴⁴ Anderson, **a.g.e.**, s.126.

¹⁴⁵ Anderson, **a.g.e.**, s.178.

¹⁴⁶ Anderson, **a.g.e.**, s.126.

¹⁴⁷ Hobsbawm, **a.g.e.**, s.66.

¹⁴⁸ Hobsbawm, **a.g.e.**, s.176.

¹⁴⁹ Hobsbawm, **a.g.e.**, s.173.

¹⁵⁰ Hayes, **a.g.e.**, s.87.

1945 saldırgan milliyetçiliğın, 1945 sonrasında da çağdaş milliyetçiliğın vücut bulduğunu belirtmektedir.¹⁵¹ Lenin ise milliyetçiliği ikiye ayırmakta, ezen ve ezilenlerin milliyetçiliklerinden söz etmektedir.¹⁵²

V. Milliyetçiliğın Akraba Kavramlarla ilişkisi

a) Milliyetçilik ve Millet

Milliyetçilikte ağır basan bir millet kaygısının esas olduğu düşünölmektedir. Milliyetçilik eğer bir ideoloji ise milletin endişelerini merkezine alan ve onun iyiliğini çoğaltmak için çabalayan bir ideoloji¹⁵³ olduğu iddia edilmektedir. Ancak burada milletin iyiliğini çoğaltmakla kast edilenin ne olduğu epey muğlaktır. Fakat bu iyilik çoğaltma meselesinde, milliyetçiliğe özgü amaçların belirgin olduğu söylenmektedir. Bu amaçlar, "Milli özerklik, milli birlik ve milli kimlik" olarak görölmektedir. Milliyetçiler için eğer bu üç amaca yeterli ölçüde ulaşılmamışsa bir milletin varlığını sürdürmesi imkânsızdır.¹⁵⁴ Michel Foucault ise ansiklopedicilerin milletin var olabilmesi için dört ölçütlerinin olduğunu belirtmektedir. "Birincisi, büyük bir insan çokluğu olmalıdır; ikincisi, belirli bir ülkede yaşayan insan çokluğu olmalıdır; üçüncüsü, bu belirli ülke sınırlarla çevrili olmalıdır ve dördüncüsü, böylece sınırlar içerisinde yerleşmiş bu insan çokluğu, üstün bir yönetime ve yasalara uymalıdır."¹⁵⁵

Milliyetçilikle millet arasındaki ilişki bağlamında Gellner, modernliğın ve modern sanayileşmenin bir ürünü olarak değerlendirdiği milliyetçiliğın, milletleri yarattığını düşünmektedir.¹⁵⁶ Fransız sosyolog Alain Bauer, milliyetçiliği tanımlarken millettten başlamaktadır. Yazar, milleti kendine özgü bir karakteri ve kültürü olan bir kader topluluğu olarak değerlendirmektedir. Ona göre, milliyetçilerin ileri sürdüklerinin aksine, milletin kökeni koşullara bağlıydı.¹⁵⁷ Miroslav Hroch ise milliyetçilikte asıl belirleyici unsur olan milleti, türev olarak kabul eden görüşler arasında kesin bir çizgi çizmek gerektiğini ileri sürmektedir. Milleti ortaya çıkaran "milli

¹⁵¹ Özkırmılı, a.g.e., s.59.

¹⁵² Özkırmılı, a.g.e., s.45.

¹⁵³ İdeoloji ile milliyetçiliğın ilişkisi için Terry Eagleton'un İdeoloji (Terry Eagleton, İdeoloji, Ayrıntı, İstanbul, 2011) kitabıyla, Karl Mannheim'in (Karl Mannheim, İdeoloji ve Ütopya, Deki Basım Yayın, Ankara, 2009) İdeoloji ve Ütopya kitaplarına bakılabilir.

¹⁵⁴ Smith, a.g.e., s.20.

¹⁵⁵ Michel, Foucault, **Toplumunu Savunmak Gerekir**, (Çev: Şehsuvar Aktaş), Yapı Kredi, İstanbul, 2015, s.152.

¹⁵⁶ Smith, a.g.e., s.95.

¹⁵⁷ Özkırmılı, a.g.e., s.53.

bilinç, milliyetçilik, milli irade ve ruhani güçler” olduğu şeklindeki öznelci anlayışın tersine Hroch, milleti toplumsal gerçekliğin tarihsel kökene sahip bir bileşeni olarak düşünmekte, modern milletin kökenini temel gerçeklik, milliyetçiliği de milletin varoluşundan meydana gelen bir olgu olarak kabul etmektedir. Milleti somut toplumsal ilişkilerin dışında ebedi bir kategori olarak görmeyen yazar, milletin nesnel özelliğinin de verili (given) kabul edilen değişmez bir vasıflar ve semboller toplamına göre belirlenmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁵⁸

Bu konuyu derinlemesine inceleyen Eric Hobsbawm ise diğer pek çok düşünür gibi milleti hem asli hem de değişmez bir toplumsal birim olarak görmediğini belirtmektedir. Modernist bir bakışla kavrama yaklaşan yazar, tarihsel açıdan milleti yalnızca yakın bir döneme ait bir durum olarak görmektedir. Yazar göre, millet yalnızca modern teritoryal bir devletle, yani ulus-devletle ilişkilendirildiği ölçüde bir toplumsal birim olabilmektedir. Bu yapılmadıkça milleti tartışmak anlamsızdır. Milliyetçilik, analitik düzlemde milletten önce gelir. "Milletler devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz, doğru olan bunun tam tersidir".¹⁵⁹ Breuilly göre ise millet ve milliyetçilik arasındaki ilişkiye özgün şöyle bir öğreti olmalıdır: “(a) açık ve özgür karakteri olan bir millet vardır. (b) bu milletin çıkarları ve değerleri diğer bütün çıkarların ve değerlerin karşısında önceliklidir. c) millet olabildiğince bağımsız olmalıdır. Bu, genellikle en azından siyasi egemenliğin kazanılmasını gerektirir.”¹⁶⁰ Yazar’ın, bu düşüncesi esas aldığına, milleti temel birim olarak gördüğü, milliyetçiliği de bu temel üzerinde yükselen ve daha sonra onunla bütünleşen bir yapı olarak düşündüğü anlaşılmaktadır.

Ernest Gellner, milliyetçiliğin sadece milletlerin kendi bilincine varmasıyla ilgili olmadığını, tam aksine milliyetçiliğin, milletin olmaması durumunda onu yarattığını söylemektedir.¹⁶¹ Konuya farklı bir pencereden bakan Alman iktisatçı Friedrich List ise meseleyi milliyetçilik-millet bağlamında değerlendirmektedir. Yazar, milliyetçiliğin ekonomik olması gerektiğini ileri sürerken, milletin de kendi içinde tarihin kalıcı bir demirbaşı olduğunu ifade etmektedir. List, Almanlara kendileri için millet -oldukça yeni bir durumdu- olmalarını öğretmeye çalışıyordu. Yazara göre, bir topluluk kendisi için millet olmak istiyorsa, kolektif varoluşun kültürel olduğu kadar politik ve ekonomik biçimlerine de sahip olmalıydı.¹⁶² Anthony Smith’in

¹⁵⁸ Miroslav Hroch, **Avrupa’da Milli Uyanış**, (Çev: Ayşe Özdemir), İletişim yayınları, İstanbul 2011, s. 22.

¹⁵⁹ Hobsbawm, **a.g.e.**, s.24.

¹⁶⁰ Smith, **a.g.e.**, s.106.

¹⁶¹ Eriksen, **a.g.e.**, s.149.

¹⁶² Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, İstanbul, 2013, s.40.

iddiasına göre ise milliyetçilik milleti doğurmamış, milletten doğmuştur. Smith, milliyetçiliği temel realite olarak kabul edilen modern milletten türetilmiş bir olgu olarak ele almaktadır.¹⁶³

Ernest Renan ise kutsal bir olgu olarak değerlendirdiği milletin kuruluşunda insanın her şey olduğunu belirtmektedir. Yazar, maddi olan hiçbir şeyin bu kuruluşa yeterli olamayacağını söylemekte, milletin tarihin derin karışıklıklarından mevcut olan manevi bir varlık olduğunu, toprak şeklinin tayin ettiği muayyen bir grup olarak değil, manevi bir aile olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁶⁴ Fransız tarihçi Renan, milletin bir ruh, manevi bir varlık olduğunu, bu ruhun, bu tarihsel fenomenin, hakikatte bir olan iki olgu tarafından teşkil edildiğini iddia etmektedir; “biri mazide, diğeri haldedir”, diye de eklemektedir. Yazar, bunlardan birinin müşterek olarak zengin bir hatıralar mirasına konmak olduğunu, diğerin de bugünkü birlikte yaşama rızası, tüm olarak elde edilen mirası değerlendirmeye devam etmek iradesi olduğunu ileri sürmektedir.¹⁶⁵ Renan kısaca milletin varlığının esasında her gün yapılan bir plebisit, yani seçim ve tercih olduğunu öne sürmektedir.¹⁶⁶

Milliyetçilikle millet arasındaki bağının çok net olduğu düşünülürken, genel itibarıyla ikilinin arasındaki ayrımın o kadar da açık olmadığı ifade edilmektedir. Aynı durum millet ile ulus-devlet arasındaki ilişki için de geçerlidir ki, aşağıda görüleceği gibi millet derken ulus-devleti kastettiğini ifade eden düşünürler de mevcuttur. Hiçbir milletin -yani hiçbir ulus-devletin- esasen etnik bir temele sahip olmadığı iddia edilmektedir. Yani, milliyetçilik kurgulanmış bir etnikliğin sonucunu ifade etmediği sürece, bir etnosantrizm olarak tanımlanamamaktadır. Modern ve milli -ve milliyetçi- devletin eşitlikçi olduğu iddia edilmekte, sadece modern olan devlet değil, aynı zamanda ulus-devlettir. Bunun şu anlamı ortaya koyduğu belirtilmektedir: eşitliğin iç ve dış sınırı milli cemaattir ve gerçek içeriği de kendisini direkt gösteren edimlerdedir (özellikle, genel oy hakkı ve siyasal yurttaşlık). Yukarıda kast edilen eşitlik her şeyden önce uyrukluk bağlamındaki bir eşitliktir.¹⁶⁷

b) Milliyetçilik ve Etnisite

Milliyetçilik fenomeni, millet kavramıyla yaşadığı iç içe geçmişliği etnisite kavramıyla da yaşamaktadır. Literatürde milliyetçiliklerin çoğunun

¹⁶³ Gellner, a.g.e., s.244.

¹⁶⁴ Renan, **Nutuklar ve Konferanslar: Millet Nedir?**, s.120.

¹⁶⁵ Renan, a.g.e., s.120.

¹⁶⁶ Renan, a.g.e., s.122.

¹⁶⁷ Balibar, a.g.m., 2013, s.67.

özünde etnik olduğu söylenmektedir. Milliyetçi ideolojilerin de mücadelesini verdikleri etnik grupların çıkarlarını dikkate alarak onlar için devlet talebinde bulunan etnik ideolojiler olarak düşünülmektedir.¹⁶⁸ Çağdaş sosyal bilimciler tarafından ortaya konulduğu şekliyle milliyetçiliğin, etnisite ile devlet arasında özel bir bağlantıya tekabül ettiği, bu biçimiyle de milliyetçiliklerin, kendi grup üyelerinin devlete egemen olması gerektiğini benimseyen etnik ideolojiler olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁹ Özellikle modernist olmayan kuramcılar için bütün milletler ve onların milliyetçilikleri tarihsel olarak etniktirler. Bu milliyetçilik teorisyenleri, milletlerin süreç içerisinde verili olan etnisiteleri aşabildiklerini, daha büyük bir siyasi toplulukta diğer etnisitelerle birleştiklerinde bile harekete geçme gücünü *eşsiz* soylarından ve tarihlerinden aldıklarını iddia etmektedirler. Bu tez, etnik temeli doğal kılssa da, milliyetçilerin bir yorumu ya da bir emrivakisi değildir. Bu sav daha çok, millet olmanın etnisitedeki, dildeki ve dindeki tarihsel ve yapısal temellerini ve belirli milletlerin toplumsal-tarihsel kökenlerini kabul etmek anlamına gelmektedir.¹⁷⁰

Etnik köken genel olarak açıkça belirtilmemiş bir biçimde olsa da etnik bir topluluğun ortak karakteristik özelliklerinin dayanağı olarak kabul edilen ortak köken ve soyla ilintili olduğu düşünülmektedir. Bir gruptaki bireyleri birbirine bağlayıp *ötekiler* ile ayırıştırıp, onları dışlama bağlamında akrabalıkla-kan açık bir avantaj sağladığından, bunlar etnik milliyetçilik için oldukça önemlidir.¹⁷¹

Bir etnik gruptan milliyetçi siyasi liderler, siyasi sınırların kültürel sınırlar ile mücavir olması gerektiğini savunursa, etnik hareket de tanım gereği milliyetçi bir harekete dönüşmektedir.¹⁷² Siyaset bilimci Walker Connor ve Amerikalı filolog Joshua Fishman'a göre milliyetçilik, yurtseverliğin -devlete bağlılık bağlamında- karşıtı olarak bir etnisiteyi merkezine alan millete duyulan sevgidir. Kimi düşünürlerin savunduğu gibi sadece ussal bir ortak yararlar arayışı değildir. Milliyetçilik çalışmalarının disiplinler arası kurucusu olarak da kabul edilen Connor, yalnızca yurtseverlik olan yurttaş milliyetçiliğinin, bağlılığın akılcı bir şekli olduğunu ve ussal biçimde ortaya konabilse de etnik milliyetçiliğin hiçbir şekilde ussal biçimde açıklanamayacağını iddia etmektedir.¹⁷³

¹⁶⁸ Eriksen, **a.g.e.**, s.179.

¹⁶⁹ Eriksen, **a.g.e.**, s.152.

¹⁷⁰ Smith, **a.g.e.**, s.143

¹⁷¹ Hobsbawm, **a.g.e.**, s.83-84.

¹⁷² Eriksen, **a.g.e.**, s.18.

¹⁷³ Smith, **a.g.e.**, s.100.

c) Milliyetçilik ve Din

Genel itibariyle milliyetçiliğin, dinlerin ve dinsel bilgi biçimlerinin kimi özelliklerine sahip bir ideoloji olduğu ileri sürülmektedir. Daha çok bir meşrulaştırma ve seferber etme aracı olarak değerlendirilen bu doktrin, kimi zaman bireysel ve kolektif kurtuluşa dair unsurlara da sahiptir.¹⁷⁴ Kimilerine göre "ikame din" olarak milliyetçilik ve kimilerine göre de "kutsal yurttaşlar cemaati" olarak nitelendirilen milliyetçiliklerin, milletlerin kurucu liderlerine yarı Mesihlik atfeden bir tutkularının olduğu da genel kabul görmektedir.¹⁷⁵

Bazı düşünürlere göre modern milliyetçilik, Batı Avrupa'da mesafe kat ettikten sonra bir din mahiyeti bürünmüştür. Bu sava göre, bütün dinler gibi milliyetçilik de yalnızca iradeye değil, aynı zamanda akla, muhayyileye ve duygulara da hitap etmektedir. Akıl, spekülative bir milliyetçilik teolojisi ya da mitolojisi inşa ederken, muhayyile, bireyin milliyetinin ezeli geçmişi ve ebedi geleceği etrafında gaybi bir dünya kurmaktadır. Duygular ise hayır ve koruma sahibi olan "Milli Tanrının" tahayyülünde zevk ve duygu yoğunluğunu meydana çıkarmaktadır. "Milli Tanrının" nimetleri için ona şükran duyulmakta ve rızasının alınması çok önemsenmektedir. Duygular hem bireysel hem de toplumsal bir biçimde ifa edilmektedir. Bu tez, milliyetçiliğin, diğer dinler gibi sosyal olduğu iddiasındadır. Onun, aynı zamanda kurtuluş için bireysel ve toplumsal ritüelleri yerine getirdiğine inanılmaktadır.¹⁷⁶ Diğer tarafta, bazıları da gereğinden fazla "bağnaz bir din" olarak değerlendirdikleri milliyetçiliğin, muhtemel bütün rakiplerine karşı hoşgörülü değil tam aksine hoşgörüsüzlüğe meyilli olduğunu iddia etmektedirler. Sovyetler örneğindeki gibi "materyalist ve diktatör komünizmle" birleşerek Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe karşı geldiğini, hatta onlara zulmedebildiğini söylemektedirler.¹⁷⁷

Milliyetçiliğin dinle ilişkisini değerlendiren Jürgen Habermas, milliyetçiliğin köktendinciliğe dönüşebilme potansiyeline sahip olmasına rağmen, onunla karıştırılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Yazar, ilk ortaya çıktığı zamanlarda milliyetçiliğin, demokratik hukuk devletinin evrenselci temel prensipleriyle bütünleştiğini, hatta Fransız Devrimi'nde milliyetçilikle cumhuriyetçiliğin neredeyse ikiz kavram halinde olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Gil Delannoi, "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz" **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Jean Leca (Ed.), (Çev: Siren İdemen), İstanbul, 1998, s.32.

¹⁷⁵ Smith, **a.g.e.**, s.57.

¹⁷⁶ Hayes, **a.g.e.**, s.190

¹⁷⁷ Hayes, **a.g.e.**, s.203.

¹⁷⁸ Habermas, **a.g.e.**, s.132.

d) Milliyetçilik ve Kültür

Gellner göre, milliyetçilik için ortak bir üst kültür çok önemlidir. Çünkü grup üyelerince eğitim sistemine tabi tutulan kültür,¹⁷⁹ artık sınırlı bir ruhban sınıfının veya hukuki bir toplumsal grubun imtiyazı olmaktan çıkmakta ve ahlaki vatandaşlığın toplumsal katılımı için bir öncül olmaktadır. Ortak kültürde içkin olan bu önem bireyleri milliyetçi kimlikle donatmaktadır. İnsanları saran siyasal, iktisadi ve eğitim bürokrasileri ile kültürleri arasındaki uyum, hayatlarının tek gerçeği durumuna gelmektedir. Artık siyasal alandaki ilk amaçları, kendileri tarafından tanımlanan, kullanımını ve savunmasını kesinleştiren siyasi bir birimin üyeleri olmak durumundadırlar. Gellner milliyetçiliğin tam da bu durumun kendisi olduğunu söylemektedir.¹⁸⁰ Milliyetçiliğin önemli bir ilke olarak gördüğü kültürel eşitlikçilik, karşı eylemleri özellikle kendilerini milletin bir parçası olarak görmeyenler tarafından tetikleyebilir. Çoğu ulus-devlet, değişik oranlarda azınlıklar barındırdığından bu olasılıkla sıkça karşılaşmaktadır.¹⁸¹

Norveçli antropolog Thomas H. Eriksen konuyu ele alırken, milliyeti, ortak bir dili ya da yakın akraba lehçeleri konuşan ve kendine özgü dini, ülkesi, siyasası, ekonomik, sanatsal ve entelektüel değerleri olan ve tarihi gelenekler topluluğuna sahip kültürel bir insan grubu olarak tanımlamaktadır. Bu biçimdeki milliyet, ortak dilini ve geleneklerini belirgin bir derecede canlı tutup, yüceltirse, kültürel milliyetçiliğin ortaya çıktığını ifade etmektedir.¹⁸² İlk başta ortaya çıkan kültürel milliyetçilik, bireylerden himaye görmekte ve onların eseri haline gelmektedir. Hemen arkasından aydınlar ve onları destekleyenler, bünyesinde antik eserler, dil, edebiyat ve tarihi barındıran akademiler kurup, belli bir düzeyi olan yayınlar ve yarı-popüler dergiler çıkarmaya başlamaktadırlar. “Halk giysilerini teşvik eden; halk dansları ve halk sporlarını himaye eden ve halk bayraklarını ve ilahilerini modalaştırıran çok çeşitli propagandacı vatansever cemiyetler” ortaya çıkıp durumu daha da ileri götürmektedirler.¹⁸³

e) Milliyetçilik, Milli Bilinç ve Yurtseverlik

Milliyetçiliğin milli canlanışlarının başlarında çoğunlukla entelektüellerden oluşan bir grup tarafından ezilen milletin dili, kültürü ve

¹⁷⁹ Kültür için Clifford Geertz'in kitabı tavsiye edilmektedir (Clifford Geertz, Yerel Bilgi, Dost, Ankara, 2007).

¹⁸⁰ Gellner, **a.g.e.**, s.8.

¹⁸¹ Eriksen, **a.g.e.**, s.166-167.

¹⁸² Hayes, **a.g.e.**, s.16.

¹⁸³ Hayes, **a.g.e.**, s.87.

tarihinin araştırılmasına yönelik tutkulu bir ilgi mevcut olmaktadır. Milli canlanışın gelişiminin son evresine gelindiğinde bütün üyelerde olmasa bile, milli bilincin kitlelerin büyük çoğunluğunun meselesi durumuna geldiği, milli hareketin ülkenin her tarafına sirayet eden nitelikli bir örgütsel yapıya sahip olduğu görülmektedir. Nihayetinde gelinen bu seviye geniş kitlelerin tepkilerini belirleyen direkt olarak yurtsever düşünce olduğu genellikle kabul edilmektedir.¹⁸⁴ “Bilinç, esasen bulaşıcıdır ve en dolaylı yollarla bile aktarılabilir.¹⁸⁵ Ayrıca, din ile milli bilinç arasındaki bağlar da çok sıkı olabilmektedir.¹⁸⁶

Yurtseverlik duygularının geniş kitlelere nüfuz etmesi aşamasında küçük milletlerin ortaya çıkmasında, yurtseverlik ajitasyonu vasıflandırılmış ve belirleyici bir dönem olan milli bilincin mayalanma süreci vardır. Yurtseverlik, ajitasyonunun başarısını nesnel ilişkiler olan iktisadi ve siyasi ilişkilerden almaktadır. Milli ajitasyonun bu aşamasında itici gücünü, milli bilincin yaygınlaştırılmasını görev olarak benimsemiş bir grup yurtsever üstlenmektedir. Bu yurtseverler toplumsal gruplarının tarihine, diline ve kültürüne ilgi duyan, mevcut durumdan memnun olmayanlardan meydana gelmektedir. Artık öyle bir noktaya gelinir ki, bilimsel araştırmalar çoğalmakla yetinmemekte aynı zamanda milli amaca da hizmet etmektedirler.¹⁸⁷ Bu bağlamda, Fransız filozof Condorcet, “insan yurttaş olarak doğmaz, eğitim ve bilgilenme yoluyla yurttaş olur” demektedir.¹⁸⁸ Gerçek manada bir yurttaşlık var olmadığı müddetçe, demokrasinin ancak aldatmacadan ibaret olduğunu düşünülmektedir.¹⁸⁹ Yurtseverliğin ise gerçek anlamda ülke sevgisi olduğuna inanılmaktadır.¹⁹⁰ Bu da yurtseverlikle milliyetçilik arasındaki ilişkinin bağlamını belirlemektedir.

f) Milliyetçilik ve Irkçılık

Tarihin kimi dönemlerinde nüfusların dilsel-kültürel aynılaştırılması bazen gönüllü bazense özendirme ile gerçekleştirilen, görece daha insani bir asimilasyon ile sağlandığı düşünülmektedir. Yakın zamanlarda ise "Gece

¹⁸⁴ Hroch, a.g.e., s.50.

¹⁸⁵ Ernest Renan, **Dilin Kökeni Üzerine**, (Çev: Atakan Altınörs), Bilge Sanat Kültür, İstanbul, 2015, s.51.

¹⁸⁶ Hobsbawm, a.g.e., s.89.

¹⁸⁷ Hroch, a.g.e., s.50-51.

¹⁸⁸ Catherine Wihtol De Wenden, "Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip hem Ortak", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Jean Leca (Ed.), (Çev: Siren İdemen), İstanbul, 1998, s.42.

¹⁸⁹ Charles Urjewicz, "Güney Kafkasya Toprak, Ülke ve Ulusal Kimlik", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Jean Leca (Ed.), (Çev: Siren İdemen), İstanbul, 1998, s.105.

¹⁹⁰ Hayes, a.g.e., s.20.

Sisi'nin¹⁹¹ örtüsü altında, gizlilik ile saklanmış kitlesel kıyımlar ve nüfusun zor kullanarak nakil edilmesiyle yapıldığı söylenmektedir. Öyle ki, Hitler ve Stalin'in yönetimlerinde, Orta ve Doğu Avrupa'nın etno-politik haritasının bütünüyle olmasa da, oldukça "sadeleştirildiği" dile getirilmektedir.¹⁹²

Milliyetçiliğin iyi ve kötü diye ayrıştırılması boşuna değildir. Çünkü diğer milliyetçiliklere tahammül gösteren, hatta onları onaylayıp, aynı tarihsel perspektife dâhil eden iyi milliyetçilik diye adlandırılan bir tür varken, ırkçılıkla bütünleşen, onu etkileyen ve ondan etkilenen emperyalist ve ırkçı bir bakış açısıyla ötekileri kökten dışlayan bir türü de mevcuttur. Fransız filozof Etienne Balibar bu nokta da, ırkçılığın, milliyetçiliklerin tarihlerinin her anında açık bir şekilde olmasa da, bütün milliyetçiliklerde, gerekli bir eğilim olduğunu iddia etmektedir.¹⁹³ Hatta milliyetçilikten her zaman ırkçılığın çıktığını da eklemektedir; "sadece dışarı doğru değil, aynı zamanda içeri doğru da." Ancak, ırkçılık ve milliyetçiliğin temsilieri ve pratikleri arasındaki mesafelerin sürekli olarak var olageldiğini de belirtmektedir.¹⁹⁴ Yazar, milliyetçilikle ırkçılığın ilişkisinin esas önemini meydana gelen sonuçlarından kaynaklandığını söylemektedir. Ünlü filozof, milliyetçiliğin ırkçılığın tek başına nedeni değilse de, ortaya çıkışının en başat koşulu olduğunu iddia etmektedir.¹⁹⁵ Ernest Renan ise konuyla ilgili şunları ileri sürmektedir:

"İnsanlık tarihinde ırk, kemirici veya kedi cinsinden hayvanlarda olduğu gibi her şey değildir; dünyayı dolaşıp herkesin kafatasını muayene etmeye, sonra insanların yakasına yapışarak onlara : 'Sen bizim kanımızdansın; sen bize aitsin!' demeye kimsenin hakkı yoktur. Etnografik karakterlerden başka, herkes için bir olan hak, adalet, hakikat, güzellik vardır. Üstelik bu ırk siyaseti emin bir siyaset de değildir. Bugün onu başkalarına karşı kullanırsınız; sonra yarın, onun sizin aleyhinize döndüğünü görürsünüz."¹⁹⁶

1870'lerden itibaren, milliyetçi hoşgörüsüzlüğün sadece dini değil, aynı zamanda ırki nitelikte olduğu da müşahede edilmektedir. İlk zamanlarda milliyetçiler ırk kelimesini herhangi bir bilimsel isabetlilik göstermeksizin belirsiz bir şekilde kullanmaktadırlar. Irk daha çok milliyet teriminin eşanlamlısı gibi görülmektedir. Bundan fazlasını da ifade etmemektedir.

¹⁹¹ Hitler Almanya'sının 1941 yılında çıkardığı kararnamenin adı. Bu dönemde gözaltına muhalifler, gece ve siste kaybedilmektedir.

¹⁹² Gellner, **a.g.e.**, s.49-50.

¹⁹³ Balibar, **a.g.m.**, s.64-65.

¹⁹⁴ Balibar, **a.g.m.**, s.72.

¹⁹⁵ Balibar, **a.g.m.**, s.51.

¹⁹⁶ Renan, **a.g.e.**, s.113.

Ancak, Sosyal Darwinizmin, doğadaki varlık mücadelesi ve en güçlünün hayatta kalmasına ilişkin biyolojik doktrininin beşeri meseleler içinde kullanılmaya başlanması, özellikle de 1860'larda ve 1870'lerdeki milliyetçi hareketlere uygulanmasıyla, ırkçılığı yeni ve daha zararlı bir anlama bürümüştür.¹⁹⁷ Halbuki hakikat açıktır, "saf ırk yoktur ve devlet idaresini etnoğrafik tahliller üzerine kurmak, onu mevhum bir hayale istinat ettirmek olur."¹⁹⁸

Bu süreçte yaşananların da etkisiyle "azılı", iç ve dış çatışmalar zincirinin köpürttüğü ve çok güçlü olan bir milliyetçiliğin, birçok celladın şiddetle hareket etmesine kaynaklık edebileceğinden her zaman şüphe edilmektedir. Bu şiddeti ötekiler grubunun nezdinde normalleştirecek boyutta ırkçılığın amaçlarını idealleştirebildiği de genel olarak kabul edilen başka bir endişe kaynağıdır. Bu "bayağılık" ve idealizmin birlikteliği, metafizik bir düşüncüyü -"Alman milliyetçiliğinde olduğu gibi"- pekiştirme eğilimde olmaktadır. Liberalizmle kıyaslandığında patolojik bir tarafı olan bu milliyetçilik kuramının, sonuç itibarıyla "sıradan" milliyetçiliğe indirgenmeyecek bir konuma geldiğine inanılmaktadır.¹⁹⁹

Bazı düşünürlere göre Hitlerci ırkçılık, milliyetçiliğin vardığı nihayet aşamadır.²⁰⁰ Milliyetçiliğin Nazi ırkçılığının yardımıyla, "hem gizli eğilimlerinin (Hannah Arendt'in ifadesiyle, trajik bir biçimde sıradan eğilimlerinin) en derine gittiğini hem de kendisinden çıktığını, genellikle kendisini gerçekleştirdiği, yani kitlelerin sağduyusuna uzun süre için sızdığı ve kurumsallaştığı ortalama biçimden çıktığını düşünürüz."²⁰¹

VI. Milliyetçilik Kuramları

Milliyetçilik fenomeni mevzubahis olduğunda, tek bir milliyetçilik tanımından ziyade birçok milliyetçilik ve milliyetçiliklerin tanımlarından bahsedildiği yukarıda ifade edilmişti. Bu durumun ortaya çıkmasında, tarihsel koşulların, zamanların ve mekânların ruhunun, dinsel etkenlerin, ideolojik tutumların belirleyicilikleri gibi farklı milliyetçilik tezlerinin kuramsal içerikleri de etkili olmuştur. Birçok düşünür farklı zamanlarda farklı nedenlerden ötürü farklı teoriler geliştirmiş ve değişik milliyetçilik kuramlarının ortaya çıkmasına katkı sunmuştur. Dolayısıyla, literatürde bir

¹⁹⁷ Hayes, **a.g.e.**, s.125-126.

¹⁹⁸ Renan, **a.g.e.**, s.111.

¹⁹⁹ Balibar, **a.g.m.**,s.70.

²⁰⁰ Balibar, **a.g.m.**, s.68.

²⁰¹ Balibar, **a.g.m.**, s.69.

milliyetçilik tanımından ziyade milliyetçilikler ve onların tanımlarından söz edilmektedir. Bu bölümde milliyetçilik üzerine geliştirilen kuramlar ele alınarak, milliyetçiliğin anlamı biraz daha berraklaştırılmaya çalışılacaktır.

Anthony Smith, milliyetçilik kuramlarının dört gruba ayrılabilceğini söylemekte iken (Modernist kuram, Daimicilik, İlkçilik, Etnik-Simgeler),²⁰² Umut Özkırmılı, literatürdeki milliyetçilik kuramcılarının üç grup şeklinde sınıflandırıldığını ifade etmektedir: İlkçiler, Modernistler ve Etno-Sembolcüler.²⁰³ Bahsettiğimiz bu paradigmalardan, Modernistler kuram açısından güçlü, tarih noktasında zayıfken, Daimiciler tarih açısından güçlü, kuramsal açıdan zayıftır. Smith'e göre, İlkçilerden toplumsal-biyolojik olarak adlandırılanları indirgemeci iken Kültürel İlkçiler büyük ölçüde spekülatif veya tarih dışı olduklarından ya hiç kuramı oluşturmazlar ya da kuram oluştururken eksik yaparlar ve kuramları neredeyse hiç tarih içermezler. Ünlü sosyolog, Etnik-simgelerin ise kuram değil, sadece yaklaşımlar geliştirdiklerini belirtmektedir.²⁰⁴

a) Modernist Kuram

Modernist kurama göre milliyetçilik kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi modern süreçlerle birlikte ya da onların ürünü olarak meydana gelmektedirler. Milliyetçiliği bu süreçlerden bağımsız telakki etmek imkânsızdır. Bu koşullar ancak modern çağda oluşabilirler, diğer bir ifadeyle milletler ancak milliyetçilik çağında sosyolojik bir gereklilik haline gelebilmektedirler. Eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak bu toplumsal, siyasi ve ekonomik koşullar mevcut olmadığından milliyetçiliğinde olmadığını veya olamayacağını iddia etmektedirler.²⁰⁵ Milliyetçilik üzerindeki çalışmalarıyla bilinen John Breuilly, milliyetçiliğin modern bir olgu olduğunu söylemektedir. Ünlü tarihçi, milliyetçiliğin kimlik, birlik, özgünlük, saygınlık, anavatan ya da siyasi iktidarla, diğer bir ifadeyle modern devletteki siyasi amaçları koruyan herhangi bir şeyle ilişkili olmadığını dile getirmektedir. Milliyetçilik, sadece siyasi hedeflere ulaşmak için bir araçtır ve bu bağlamda da yalnızca modern koşullarda ortaya çıkabilmektedir.²⁰⁶

²⁰² Smith, *a.g.e.*, s.88.

²⁰³ Özkırmılı, *a.g.e.*, s.253.

²⁰⁴ Smith, *a.g.e.*, s.88.

²⁰⁵ Özkırmılı, *a.g.e.*, s.102-103.

²⁰⁶ Smith, *a.g.e.*, s.83.

Modernist paradigma, millet inşa etme metodu, bir ideoloji ve bir hareket olarak milliyetçilik gibi onun milli özerklik, milli birlik ve milli kimlik hedeflerinin de görece modern görüngüler olduğunu iddia etmektedir. Bu paradigma kendi içinde ikiye ayrılmaktadır: Zamandizinsel ve toplumbilimsel modernizm olmak üzere... Zamandizinsel modernizm, ideoloji, hareket ve görüngüsel temsil açısından milliyetçiliğin görece yeni bir durum olduğunu savunmaktadır. Diğer yandan, toplumbilimsel modernizm, milliyetçiliğin bunun yanında niteliksel olarak da yeni olduğunu iddia etmektedir. Toplumbilimsel modernistlere göre milliyetçilik eski bir şeyin yenilenmiş uyarlanması değil, tam olarak bir yeniliktir. Çünkü eski çağlarda böyle bir şey yoktu. Modernist kurama göre, milliyetçilikler gibi milletler, milli devletler, milli kimlikler ve bütün milletlerarası topluluklar da modern fenomenlerdir.²⁰⁷

Etno-sembolcü kuramın temsilcilerden biri olarak kabul edilen Anthony Smith, modernist paradigmanın aşağıdaki gibi kabaca beşli bir sınıflandırmaya tabi tutulabileceğini söylemektedir: 1. Toplumsal-iktisadi: Bu tür açısından milliyetçilik sanayi kapitalizmi, bölgesel eşitsizlik ve sınıf çatışması gibi yeni iktisadi ve toplumsal şartlardan doğmaktadır. 2. Toplumsal-kültürel: Bu iddiayı öne sürenler için milliyetçilik, toplumbilimsel olarak modernleşmeye geçişte ortaya çıkan, modern sanayi çağının zorunlu görüngüsüdür. 3. Siyasi: Modernizmin bu bakış açısına göre milliyetçilik, modern yetkin devletlerde ve onların vasıtasıyla ya imparatorluk/koloni devletleriyle karşıtlık içinde ya da doğrudan biçimlendirilirler. 4. İdeolojik: Bu çeşidin odak noktasında, "milliyetçi ideolojinin Avrupalı kökenleri ve modernliği, onun yarı dinimsi iktidarı" ve imparatorlukların ortadan kaldırılıp bunlarda var olmayan milletlerin icat edilmesi vardır. 5. İnşacı: İnşacılar göre, milliyetçilikler tamamen modern olmasına rağmen, onların toplumsal olarak kurulmuş karakterleri daha ön plandadır. Bu düşüncelerinden ötürü inşacılık, modernizmin oldukça farklı bir biçimi olarak telakki edilmektedir.²⁰⁸ Smith'in modernist paradigma için derlediği ve sınıflandırdığı içerikleri yeterli görerek diğer kuramlara geçebiliriz.

b) İlkçilik

İlkçi kurama göre, etnik kimlikler ve onu oluşturan din, dil, kan bağı gibi nesnel unsurlar verilidirler ve kuşaktan kuşağa fazla değişikliğe uğramadan aktarılmaktadırlar.²⁰⁹ İlkçiler ayrıca, etnik ve milli kültürü meydana getiren öğelerin, her şeyden önce var olduğunu ve hiçbir şeyden türemediğini iddia

²⁰⁷ Smith, a.g.e., s.71.

²⁰⁸ Smith, a.g.e., s.73.

²⁰⁹ Özkırımlı, a.g.e., s.92.

etmektedirler. Onların bu düşüncesi de, kaçınılmaz olarak etnik bağlılıklara mistik bir hava vermektedir.²¹⁰ İlkçi kuramın uç bir yorumunda ise insanların konuşma, görme ya da koklama duyuları gibi bir etnik kimliğe de sahip olduğu savunulmaktadır.²¹¹

Diğer paradigmalarda olduğu gibi İlkçiler arasında da farklı görüşler vardır. İlkçi paradigmanın üç temel milliyetçilikten bahsettiğini ileri sürmek mümkündür: Organik, toplumsal-biyolojik ve organik-doğalcı milliyetçilikler.²¹² Milliyetçiliğin organik versiyonuna göre, milletler doğal sınırlara nasıl sahiplerse aynı şekilde doğada kendilerine özgü bir kökene ve mekâna, özel bir karaktere, misyona ve kadere de sahiptir. Bu bakış açısına göre, etnisitelerle milletler arasında bir ayırım yapılamaz. İkisi de doğal düzenin eşit şekilde parçalarıdır ve milliyetçilik insanlığın doğasında var olan bir özelliğidir.²¹³ Toplumsal-biyolojik bakışa göre, kültürel grup geniş bir soy topluluğu olarak değerlendirilmekte, dil, din, renk gibi kültürel öğeler biyolojik benzerliğin simgeleri olarak nitelendirilmektedir. Organik-doğalcılara göre ise etnik gruplar ve milletler toplumsal varoluşun kültürel olarak verili olan bağlanmaları temelinde oluşturulmuşlardır.²¹⁴

Umut Özkırmılı, İlkçi (Primordialist) yaklaşımın aslında bir milliyetçilik kuramı olmaktan ziyade, bir bakış açısı olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir. Yazar, kavramın, genel hatlarıyla, milletleri doğal veya eski çağlardan beri var olan yapılar olarak görenleri nitelemek için kullanıldığını belirtmektedir.²¹⁵

c) Etnik Simgecilik/Etno-Sembolcülük

Etno-sembolcülük, milletlerin oluşumundaki öznel unsurlara, milliyetçiliğin ayırt edici özelliğine, etkisine ve etnisitelerin mevcudiyetlerini devam edip etmediklerine odaklanır. Bunu yaparak etnik kökenin ve milliyetçiliğin iç dünyalarına nüfuz etmeye ve onları anlamaya çalışmaktadır.²¹⁶

²¹⁰ Özkırmılı, a.g.e., s.95.

²¹¹ Anthony D. Smith, **Küreselleşme Çağında Milletler ve Milliyetçilik**, (Çev: Derya Kömürçü), Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s.29.

²¹² Smith, **Milliyetçilik**, Ankara, 2013, s.77.

²¹³ Smith, **Küreselleşme Çağında Milletler ve Milliyetçilik**, İstanbul, 2002, s.29.

²¹⁴ Smith, **Milliyetçilik**, Ankara, 2013, s.79.

²¹⁵ Özkırmılı, a.g.e., s.79.

²¹⁶ Smith, a.g.e., s.83-84.

Etno-sembolcülük, Annales tarihçilerinin tezinden destek alarak toplumsal ve kültürel örüntülerin uzun süre (longue durée)²¹⁷ varlığını koruyan yapılarının ve süreçlerinin geniş bir zaman diliminde çözümlemeye çalışmaktadır. Etno-sembolcüler, modernistlerden ve daimicilerden farklı olarak insanların, etnik topluluklarına ve milletlerine fanatizm derecesinde güçlü bağlanmalarına, kendilerini onlar için feda etme kapasitelerine tarihsel ve sosyolojik açıklamalar getirmek için çalışmaktadırlar.²¹⁸

Smith, Armstrong ve Huchinson gibi etno-sembolcülere göre, milliyetçilik, yalnızca ortak kültürel kimliklerin "la longue duree" çözümlenmesi yoluyla anlaşılabilir. ²¹⁹ Etno-sembolcüler, milletlerin tarihsel süreci geniş bir zaman dilimi içinde ele almakta ve etnik geçmişleri de dikkatle inceleyerek modern milletlerin doğuşunu açıklamaktadır. Çünkü var olan milletler modern öncesi dönemin etnik topluluklarının devamıdır. Etno-sembolcüler, milliyetçiliğin modern çağın ürünü olduğunu kabul ettiklerinden İlkçilerden ayrılmaktadırlar.²²⁰ Milliyetçilik, Avrupa'da XVIII. yüzyıldaki modern sürecin olgusudur. Anthony Smith'e göre, "Gerçekten tarım toplumlarındaki her şey -kültürün doğası, iktidar yapısı, -ekonomik ilişkiler- ulusların ortaya çıkışını engellemeye yaramıştır."²²¹

Üç paradigmanın kuramcıları karşılaştırıldığında şunları ifade etmek mümkündür: "Modernistleri birleştirdiği düşünülen ortak özellik, milliyetçiliği modernleşme süreçlerinin, dolayısıyla yakın tarihin bir armağanı olarak görmeleri; etno-sembolcülerini birleştiren milletlerin etnik kökenlerine verdikleri önem; ilkçileri birleştirense, yukarıda da belirttiğimiz gibi, milletleri doğal yapılar olarak görmeleri."²²²

²¹⁷ "Braudel, The Mediterranean and the Mediterranean in the Age of Philip II, adlı kitabında ve daha sonraki çalışmalarında longue duree lehine olayları küçümsemektedir. Hikâyeyi üç hızda anlatmaktadır: coğrafi zaman, sosyal zaman ve bireysel zaman" (Michael Stanford, Tarihin İncelenmesi İçin Bir Kılavuz, Yurt Yayınları, 2010, s.9). "Braudel, tek doğrultulu zaman anlayışını tümüyle bırakıp onun yerine toplumsal zamanın çoğulluğunu geçirmektedir. Bu kavram, tarihin farklı düzlemler veya kademeler üzerinden aktığı kabulüne dayanır ve söz konusu düzlemler, pratik amaçlarla üç grupta toplanabilir: Uzun dönem (la longue duree), maddi hayatı, zihinsel durumları ve hepsinden önemlisi de doğal ortamın etkisini ortaya çıkarır; orta dönem, toplumsal, ekonomik ve siyasi örgütlenmelerin ömrünü kapsar; kısa dönem ise bireyin ve l'histoire evenementielle'in ömrüdür" (John Tosh, Tarihin Peşinde, Yurt Yayınları, 2013, s.122). (Bu konu için ayrıca, bakınız: Edward H. Carr, Tarih Nedir, İletişim, İstanbul 2013. Georg G. Iggers, Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016).

²¹⁸ Smith, a.g.e., s.84-85.

²¹⁹ Smith, a.g.e., s.119

²²⁰ Özkırmı, a.g.e., s.204.

²²¹ Smith, **Ulusların Etnik Kökenleri**, Ankara, 2002, s.101.

²²² Özkırmı, a.g.e., s.79.

d) Daimicilik

İlkçilik daha çok toplum bilimciler ile organik milliyetçilerin özel alanı olma eğilimdeyken daimicilik (bazı) tarihçilere özgü bir paradigma olarak nitelendirilmektedir.²²³ Daimiciler göre, milliyetçilikler 16. yüzyıldan önce de vardı.²²⁴

Daimiciler, milliyetçiliğin kaynaklarını, din dışı aydınların tasarılarında ya da modern çağın orta katmanlarının çıkarları yerine etnisitenin, dilin ve dinin derin kültürel kaynaklarında aramak gerektiğini düşünmektedirler.²²⁵

Sonuç

Milliyetçilik olgusunun anlamsal ve tanımsal müphemliğini sorunsal haline getirerek hazırlanan bu çalışmada bazı sorulara da cevaplar aranmıştır. Müphemlikle başa çıkmak ve sorulan sorulara cevap aramak amacıyla milliyetçilik kavramının karşılaştırmalı yöntemle tanımı verilmeye çalışılmış, kavram üzerine oluşturulmuş kuramlar değişik bakış açılarıyla ortaya konulmuş, kavramın tipolojileri ve tarihsel süreç içerisindeki serencamı düşünürlerden de yararlanılarak göz önüne serilmiştir. Makalenin içeriğinde de görüldüğü gibi kavramın tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm, uğradığı değişik durak, onu bir müphemliğe büründürmüştür. Çalışmada aşılmaya çalışılan bir sorun olarak görülen bu durumla başa çıkmak için var olan milliyetçilik tanımları verilmiş, tipolojileri olabildiğince sıralanmış, kuramlar ortaya konulmuş ve milliyetçiliğin tarihsel süreç içerisinde uğradığı menziller, geçirdiği dönüşüm anlatılmaya çalışılmıştır. Bu yöntemle kavramda içkin olan müphemliğin bir nebze azaltılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın asıl amacı milliyetçilikle ilgili tanımsal müphemliğin giderilmesine katkı sağlamak, açık ve karmaşık olmayan bir milliyetçilik tanımını yapabilmek olduğundan, elde edilen bilgiler ışığında herkes için bağlayıcı olmasa da bir tanım yapılmaya çalışılmıştır.

Öncelikle milliyetçilik, XVIII. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmış modern bir düşünce olarak değerlendirilmektedir. Modern anlamıyla milliyetçilik, gelişen ve dönüşen sanayileşme, endüstrileşme, basın-yayın faaliyetleri, eğitim gibi nesnel koşulların ve bunlarla birlikte gelişen sosyolojik ortamın politik bir ürünü veya ihtiyacı olarak düşünülmektedir. Ancak milliyetçiliğin modern bir fenomen olmasına rağmen, tarihsel bir arka

²²³ Smith, **Milliyetçilik**, Ankara, 2013, s.76.

²²⁴ Smith, **a.g.e.**, s.137

²²⁵ Smith, **a.g.e.**, s.140

plana da sahip olduğu kabul edilmektedir. Milliyetçilik ortaya çıktığında ya da icat edildiğinde üzerinde yükselebileceği bir yapıyı, bir mekanı kendisini bekler bulmuştur. Bu yapı kimine göre etnisite, kimine göre millet, kimine göre milli bilinç vb. olmuştur. Ancak, milliyetçiliğin ortaya çıktığı fiziksel mekan konusunda çok büyük bir fikir ayrılığı yoktur. Anderson -Latin Amerika'yı milliyetçiliğin ilk ortaya çıktığı yer olarak görmekte- dışındaki neredeyse diğer bütün düşünürler bu olgunun doğum yeri olarak Avrupa topraklarını göstermektedir.

Bütün bunlardan hareketle milliyetçilik; kabilenin etnisiteye dönüşmesi ve daha sonra şartların da dayatmasıyla etnisitenin de militleşmesi zaman ve mekânın da belirleyiciliğiyle ortaya çıkmış bir olgudur. Esasında milliyetçilik, milleti doğurmamış ve milletten de doğmamıştır. Bu iki fenomen tarihsel süreç içerisinde iç içe geçmiş ve karşılıklı bir etkileşimle modern zamanlarda bugünkü anlamlarına kavuşmuştur. Ancak Fransız devriminden sonra kimi milletler milliyetçilikler kimi milliyetçilikler de milletler icat etmiştir. Sonuç olarak, milliyetçilik nesnel koşulların bir ürünü veya sonucu olsa da bir noktada İnsan unsuru devreye girmekte ve bir seçim ve tercihte bulunarak milletin varlığını tamamlamaktadır.

Tanım yapılırken çalışmada öne çıkarılan kuramların neredeyse hepsinden bir takım düşünceler alınıp karma bir anlayışa yaklaşıırken, milliyetçiliklerin ortaya çıkması konusunda Miroslav Hroch'un ortaya koyduğu üçlü şemanın, bütün milliyetçilikler için bir zorunluluk, gereklilik ve koşullar skalası oluşturduğu ve Ernest Renan'ın milletin varlığını her gün yenilenen bir plebisit olarak düşünmesinin en tutarlı değerlendirme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Herhangi bir harekete veya düşünceye milliyetçi diyebilmek için; ilk olarak entelektüel bir grubun varlığı, daha sonra bu grubun ortaya koyduğu milli duygularla yüklü bir ajitasyon ve bu ajitasyonun sonucu olarak harekete geçen geniş tabanlı bir topluluğun olması zorunlu koşullar olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akay, Ali, **Postmodernizmin ABC'si**, Say Yayınları, İstanbul, 2013.

Anderson, Benedict, **Hayali Cemaatler**, (Çev: İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul 2015.

Balibar, Etienne, Wallerstein, Immanuel, **İrk Ulus Sınıf**, (Çev: Nazlı Ökten), Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

Benda, Julien, **Aydınlığın İhaneti**, (Çev: Cem Soydemir), Doğubati, Ankara, 2011.

- Carr, Edward Hallett, **Milliyetçilik ve Sonrası**, (Çev: Osman Akınhay), İletişim, İstanbul, 2015.
- Carr, Edward Hallett, **Tarih Nedir?**, (Misket Gizem Gürtürk), İletişim, İstanbul, 2013.
- Chatterjee, Partha, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, (Çev: Sami Oğuz), İletişim, İstanbul, 1996.
- Eagleton, Terry, **İdeoloji**, (Çev: Muttalip Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Eriksen, Thomas Hylland, **Etnisite ve Milliyetçilik**, (Çev: Ekin Uşaklı), Avesta Yayınları, İstanbul, 2004.
- Foucault, Michel, **Toplumun Savunmak Gerekir**, (Çev: Şehsuvar Aktaş), Yapı Kredi, İstanbul, 2015.
- Gellner, Ernest, **Milliyetçiliğe Bakmak**, (Çev: Simten Coşar vd.), İletişim, İstanbul, 2013.
- Gellner, Ernest **Ulus ve Ulusçuluk**, (Çev: Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan), İnsan Yayınları, 1992.
- Geertz, Clifford, **Yerel Bilgi**, (Çev: Kudret Emiroğlu), Dost, Ankara, 2007.
- Giddens, Anthony, **Ulus Devlet ve Şiddet**, (Çev: Cumhur Aydın), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008.
- Habermas, Jürgen, **"öteki" olmak "öteki"yle yaşamak**, (Çev: İlknur Aka), Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 2015.
- Hayes, Carlton J. H., **Milliyetçilik Bir Din**, (Çev: Murat Çiftkaya), İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Hobsbawm E. J., **Milletler ve Milliyetçilik**, (Çev: Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014,
- Hobsbawm, Eric, Ranger Terence, **Geleneğin İcadı**, (Çev: Mehmet Murat Şahin), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.
- Hobsbawm E. J., **İmparatorluk Çağı 1875-1914**, (Çev: Vedat Aslan), Dost, Ankara, 2013.
- Hroch, Miroslav, **Avrupa'da Milli Uyanış**, (Çev: Ayşe Özdemir), İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Iggers, Georg, **Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı**, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2016.
- Leca, Jean, **Uluslar ve Milliyetçilikler**, (Çev: Siren İdemen), Metis yayınları, İstanbul, 1998.
- Mann, Michael, **Devletler, Savaş ve Kapitalizm**, (Çev: Semih Türkoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013.
- Mannheim, Karl, **İdeoloji ve Ütopya**, (Çev: Mehmet Okyavuz), De ki Basın Yayın, Ankara, 2009.
- Özkırmlı, Umut, **Milliyetçilik Kuramları**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015.

- Renan, Ernest, **Nutuklar ve Konferanslar: Millet Nedir?**, (Çev: Ziya İshan), Sakarya Basımevi, Ankara, 1946.
- Renan, Ernest, **Dilin Kökeni Üzerine**, (Çev: Atakan Altınörs), Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015.
- Said, Edward, **Entelektüel**, (Çev: Tuncay Birkan), Ayrıntı, İstanbul, 2011.
- Smith, Anthony D., **Küreselleşme Çağında Milletler ve Milliyetçilik**, (Çev: Derya Kömürçü), Everest Yayınları, İstanbul, 2002.
- Smith, Anthony D., **Milliyetçilik**, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Atıf Yayınları, Ankara, 2013.
- Smith, Anthony D., **Ulusların Etnik Kökenleri**, (Çev: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir), Dost Kitabevi, Ankara, 2002.
- Stanford, Michael, **Tarihin İncelemesi İçin Bir Kılavuz**, (Çev: Can Cemgil), Tarih Vakfı, İstanbul, 2013.
- Tilly, Charles, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, (Çev: Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- Tosh, John, **Tarihin Peşinde**, (Çev: Özden Arıkan), Tarih Vakfı, İstanbul, 2013.

Makaleler

- Balibar, Etienne. "Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji" **İrk Ulus Sınıf**, Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein (Ed.), (Çev: Nazlı Ökten) Metis Yayınları, İstanbul, 2013, 51-86.
- Balibar, Etienne, "İrkçilik ve Milliyetçilik" **İrk Ulus Sınıf**, Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein (Ed.), (Çev: Nazlı Ökten) Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 51-86.
- Delannoi, Gil, "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz" **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Jean Leca (Ed.), (Çev: Siren İdemen), İstanbul, 1998, s. 31-38.
- Ertan, Temuçin F., "Milliyetçilik", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Temuçin F. Ertan (Ed.), Siyasal Kitapevi, Ankara, 2014, s.
- Jaffrelot, Christophe, "Bazı Ulus Teorileri", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Jean Leca (Ed.), (Çev: Siren İdemen), İstanbul, 1998, s. 54-65.
- Leca, Jean, "Neden Söz Ediyoruz", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Jean Leca (Ed.), (Çev: Siren İdemen), İstanbul, 1998, s. 11-19.
- Urjewicz, Charles, "Güney Kafkasya Toprak, Ülke ve Ulusal Kimlik", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Jean Leca (Ed.), (Çev: Siren İdemen), İstanbul, 1998, s. 101-104.
- Wihtol De Wenden, Catherine, "Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip hem Ortak", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Jean Leca (Ed.), (Çev: Siren İdemen), İstanbul, 1998, s. 39-48.

